

JURAJ LOKMER – FILA BEKAVAC-LOKMER

**TRI INKUNABULE IZ SENJA U KNJIŽNICI
FRANJEVAČKOG SAMOSTANA TRSAT¹
(prilog povijesti franjevacu u Senju)**

Juraj Lokmer
Fila Bekavac-Lokmer
Knjižnično – informacijski sustav
HFP sv. Ćirila i Metoda
Kaptol 9
HR 10000 Zagreb
juraj.lokmer1@inet.hr

UDK: 271.3(497.5 Trsat)
093(497.5 Senj)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2013-12-08

Franjevci dolaze u Senj sredinom XIII. stoljeća, gdje već 1272. godine imaju svoju crkvu izvan gradskih zidina. U toj se crkvi u idućim stoljećima pokapaju knezovi krčki (kasnije Frankopani) i članovi njihovih obitelji. Početkom XVI. stoljeća pred naletom turske sile grad se utvrđuje, ruše se svi objekti izvan gradskih zidina, a na brežuljku iznad grada gradi se utvrda za obranu grada i cijeloga Primorja i Istre od Turaka. Ruši se i franjevački samostan, a na zamolbu Frankopana gradačko Ratno vijeće gradi franjevcima u središtu grada novi samostan i crkvu sv. Franje. Taj samostan i crkvu franjevci koriste sve do kraja XVIII. stoljeća kada privremeno napuštaju samostan zbog smještaja vojske koja ratuje na granici s Otomanskim carstvom. Zbog nastojanja senjskoga i modruškoga biskupa Ivana Krstitelja Ježića da u samostanu osnuje i smjesti biskupijsku visoku bogoslovnu školu i bogoslovni zavod te zbog niza drugih okolnosti, više se nikada ne vraćaju.

Poznato je da prema odluci Općeg franjevačkog generalnog kapitula iz 1593. godine svaki samostan treba nabavljati knjige za potrebe samostanske zajednice, odnosno mora imati svoju knjižnicu. Tako je i senjski samostan imao svoju knjižnicu koju su franjevci napustivši Senj zajedno s arhivom prenijeli u trsatski samostan.

¹ Ovaj rad posvećujemo uspomeni dugogodišnjega kustosa i ravnatelja Gradskoga muzeja Senj, dragoga prijatelja i suradnika Ante Glavičića, prof., koji je svoj životni i radni vijek posvetio gradu Senju i senjskoj povijesno-kulturnoj baštini.

Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda od 2011. godine sustavno obrađuje građu svojih bogatih knjižnica primjenom suvremenih informatičkih i komunikacijskih tehnologija i metoda. Time čini tu građu dostupnom javnosti. U knjižnici trsatskoga samostana najprije su obrađene zbirke s najstarijom građom: inkunabule i strane knjige XVI. stoljeća. Među tim knjigama nalaze se i tri inkunabule² koje su, kako se vidi po bilješkama u njima, nekada pripadale franjevačkome samostanu u Senju ili su došle iz Senja. U ovome radu opisuju se te knjige i donose relevantni podatci povezani s tom građom, koje su ostatci knjižnice senjskoga franjevačkoga samostana i dragocijeni dokumenti društvenoga, vjerskoga i kulturnoga života franjevacu i grada Senja.

Ključne riječi: inkunabule, franjevci, Senj, Trsat

Uvod

Franjevački samostani diljem Hrvatske, čije postojanje povijest bilježi već 800 godina, snažna su žarišta duhovnoga života, riznice kulturno-umjetničke baštine i živa svjedočanstva kršćanske i europske uljudbe hrvatskoga nacionalnoga bića. To su bastioni vjere i vjernosti Kristu po primjeru *siromaška iz Assiza*, čiji je duh hrvatski puk radosno prihvatio i živeti prenosio s naraštaja na naraštaj. Ti samostani su dio velike europske i svjetske mreže iskrene vjere i ljubavi prema Bogu i čovjeku. Franjevački samostan u Senju nastao u ranim danima širenja franjevačkoga reda na istočnoj jadranskoj obali je bio dio te velike Franjine obitelji. Kao i svi franjevački samostani diljem kršćanskoga svijeta, i ovaj senjski je bio uređen, organiziran sa svim karakterističnim funkcijama i potrebnim sadržajima. Tako je i senjski samostan prema franjevačkoj praksi i odredbama generalnih konstitucija imao knjižnicu.³ Kakva je bila i koliko je bila velika knjižnica senjskoga franjevačkoga samostana nema direktnih podataka. Za sada jedini podatci koji o tome govore su knjige, one s oznakama pripadnosti samostanu u Senju.

² Knjige tiskane u razdoblju od izuma tiskarskoga stroja (1455. godine) pa do kraja 1500. godine nazivamo inkunabulama, tj. knjigama u kolijevci, jer svojim izgledom i koncepcijom još uvijek nalikuju rukopisnim kodeksima.

³ Prema odluci Općeg franjevačkog zbora, tzv. generalnog kapitula iz 1593. godine održanoga u Valaldolidu u svakome samostanu treba biti toliko knjiga koliko je potrebno propovjednicima i nastavnicima različitih franjevačkih škola. Te odluke je odobrio papa Klement VIII. (1592.-1605.), a s vremenom su postale sastavni dio općeg franjevačkog zakonika, tzv. Generalnih konstitucija (F. E. HOŠKO, 2008, 13). Te uredbe su preuzele i tzv. Sambukanske konstitucije nastale sredinom XVII. stoljeća potvrđuju odredbe pape Inocenta XI. i obvezuju svakoga starješinu – gvardijana samostana, da uspostavi samostansku knjižnicu, da budno bdiju nad knjigama, njihovim smještajem i da knjižnicu vode oni koji ju najviše koriste te da provincijali osiguraju dovoljno sredstava za nabavu knjiga (F. E. HOŠKO, 2008, 19-20).

Povijesni hod franjevacu u Senju

Franjevci – Manja braća dolaze u Senj vrlo rano, gdje se već 1272. godine spominje franjevačka crkva,⁴ koja je bila izvan gradskih zidina, a koja je posvećena 1298. godine.⁵ Njezin titular je vjerojatno od samoga početka bio sv. Franjo.⁶ Prema starijim franjevačkim povjesničarima (F. Glavinić, P. Francetić, C. Pasconi, J.F.K. Marotti), a to mišljenje prenosi i D. Farlati i V. Klaić, franjevački samostan i crkvu su sagradili knezovi krčki Leonard i Dujam oko 1297. godine.⁷ Čini se da je i senjski biskup Filip (1247. – 1292.)⁸ prema povjerenom mu izrazito *franjevačkome zadatku*⁹ bio franjevac, papin poslanik,¹⁰ što govori o velikoj važnosti Senja i ugledu (senjskih) franjevacu. Tijekom XIV. stoljeća, kada su knezovi Krčki, dobročinitelji i zaštitnici redovničkih zajednica: pavlina i franjevacu, postali vječni potestati, knezovi grada Senja¹¹ ovaj samostan i crkva postaje njihova zadužbina, koju obilno obdaruju.¹² U senjskoj franjevačkoj crkvi je našao svoje počivalište i krčki knez Ivan V.¹³ Tu je pokopana 1456. godine rano preminula kneginja Ižota d'Este,

⁴ Jakov, sin Ivankov, za spas svoje duše oporukom sastavljenom 13. ožujka 1272. godine u gradu Rabu ostavlja dva vrta samostanu Manje braće (*fratribus minoribus*) koji se nalaze pokraj njihove crkve i samostana u Senju (*apud ecclesiam et ortum ipsorum fratrum minorum...*) - CD V, 622.

⁵ Petar, biskup stonski i korčulanski, podjeljuje crkvi Manje braće u Senju oprost prigodom njezina posvećenja. (CD VII, 303)

⁶ CD XVI, 54; 89-91, 459

⁷ V. KLAIĆ, 1901, 116; C. PASCONI, 1731, 202; D. FARLATI, IV, 120; J. BURIĆ, 2002, 146-147.

⁸ Taj biskup kojega je papa Inocent IV. posvetio u Lionu 1247. godine za senjskoga biskupa zauzima posebno mjesto u povijesti hrvatskoga glagoljaštva. Biskup Filip je 29. ožujka 1248. godine dobio od pape Inocenta IV. pismom pisanim u Lionu dopuštenje uporabe staroslavenskoga jezika i glagoljice u bogoslužju, i to „u onim krajevima gdje već postoji spomenuti običaj,” naravno, na području senjske biskupije, ali i šire.

⁹ M. BOGOVIĆ, 1998, 78.

¹⁰ M. BOGOVIĆ, 1998, 60.

¹¹ CD V, 597-598; 612-613.

¹² Elizabeta, udovica kneza Dujma (Frankopana) ostavlja crkvi franjevačkoga samostana u Senju oporukom sastavljenom 2. ožujka 1350. godine kuću koju je izgradila njezina majka Helena (Šubić), banica hrvatska (CD XI, 584-585) Ta ista kneginja daruje 1354. godine franjevcima kuću i vinograd u senjskome kotaru (CD XII, 216-218); Knez Stjepan II. (Frankopan) izdaje u Senju 1365. godine povelju senjskim franjevcima kojom im obećaje trajni mjesečni prinos (CD XIII, 456-457). Devetorica braće Frankopana 1435. godine daruju senjskim franjevcima mlin u Vilić polju kod Otočca, uz obvezu služenja stalnih misa kroz godinu (M. SLADOVIĆ, 2003, 237, 241-243).

¹³ Ivan (Anž) V., knez krčki, modruški i senjski (? – Senj, 1393.), hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban (V. KLAIĆ, 1901, 188).

supruga kneza Stjepana III. (Modruškoga) Frankopana.¹⁴ I senjski građani, ali i mnogi stanovnici širega područja sjevernoga Jadrana obdaruju senjski franjevački samostan nekretninama,¹⁵ u samostanu ugledni građani podižu oltar i tu se pokapaju.¹⁶ Prema nekim povjesničarima i izvorima, iz Senja ili iz senjskoga franjevačkoga samostana je bio i učeni doktor teologije, franjevac *Elias de Senia*.¹⁷ Vjerojatno je franjevac iz Senja i Teodorih,¹⁸ biskup i pisac proročanstva pod nazivom *Practica*, poznatoga širom njemačkoga govornoga područja.¹⁹ Frankopani obdaruju i pomažu senjski samostan i nakon što su izgubili Senj.²⁰ Vremena postaju nestabilna i franjevačka imovina je ugrožena, stoga franjevci traže i dobivaju zaštitu od kralja koji upravlja sada gradom.²¹ Turska opasnost, koja je posebno nakon Krbavske bitke ozbiljno zaprijetila Senju, natjerala je grad, njegove žitelje i cjelokupni državni i vojni aparat na obranu. I papa pomaže utvrditi i obraniti Senj koji postaje ključ u obrani preostalih hrvatskih krajeva, posebno sjevernoga Primorja, Istre i Furlanije. U

¹⁴ V. KLAJČ, 1901, 241-242.

¹⁵ CD V, 622; CD VII, 80-82; 157-158; 212-213; CD XV, 60-64; CD XVI, 54.

¹⁶ CD XI, 203-205.

¹⁷ Ilija iz Senja (? – nakon 1427.), biskup u Ključu, misionar u Tatarskome carstvu i kasnije koadjutor biskupa u Veroni, gdje je i umro (M. ŽUGAJ, 2010, 233-234.)

¹⁸ Teodorih Hrvat (Theodoricus Croata, Theodoricus Croata, Dietrich, Chursus, Churso, Cursbo), biskup (? – nakon 15. travnja 1448.). Papa Nikola V. ga je imenovao naslovnim biskupom Diocesareje. Pretpostavlja se da je bio pomoćni biskup senjskome biskupu Andriji iz Drača (M. ŽUGAJ, 2010, 534). Pisac je djela pod nazivom *Practica*, što je joachimitsko (milenario) proročanstvo o jakome novome vladaru i obnovi Crkve u vremenu iza 1500. godine. Njegovo proročanstvo je nastalo 1420. godine i sačuvalo se kao rukopis i tiskovina u mnogim knjižnicama i arhivima diljem svijeta. (<http://users.bart.nl/~roestb/franciscan/index.htm>).

¹⁹ U digitalnoj zbirci Bayerische Staatsbibliothek u Münchenu nalaze se digitalne snimke 7 izdanja Teodorihove *Practica*. Svoje prvo tiskano izdanje *Practica* je doživjela u Augsburgu oko 1500. godine pod naslovom: "*Practica hat gemacht ain bruder sant Franciscus orden, hat geheysen mit namen Dietrich. Beschehen zu Zennig in Krauaten. Nach der gepurt Christi tausent vierhundert und zwaintzig iar*" (U slobodnom prijevodu: *Practica* koju je izradio jedan brat reda sv. Franje po imenu Dietrich u Senju u Hrvatskoj. 1420 godina nakon rođenja Kristova. – prev. J.L.) (<http://users.bart.nl/~roestb/franciscan/index.htm>; http://daten.digitalesammlungen.de~db/0001/bsb/00012385/image_1)

²⁰ Knez Dujam Frankopan 1481. godine daruje senjskim franjevcima svake godine 10 dukata od dohotka mlina u ledeničkoj Žrnovnici, a oni će služiti svakoga tjedna jednu sv. Misu. Knez Nikola Frankopan 1632. godine određuje franjevcima u Senju od istoga mlina davati određenu količinu pšenice (M. SLADOVIĆ, 2003, 241-244).

²¹ Godine 1475. kralj Matija Korvin uzima franjevce u zaštitu, zabranjuje senjskim kapetanima da ometaju franjevce i dodjeljuje im stalne prihode od senjske mitnice (M. SLADOVIĆ, 2003, 226). To isto 1505. godine potvrđuje franjevcima i kralj Vladislav (M. SLADOVIĆ, 2003, 227-229).

grad se naseljavaju izbjeglice iz bosanskih krajeva, Dalmacije, Like i grad postaje veliki ratni logor. S njima dolaze i izbjegli bosanski franjevci koji preuzimaju mnoge napuštene samostane na hrvatskome državnome području, ulaze u stare, ali i one nove koje im osnivaju Frankopani (Trsat). Habsburška obrana ruši sve objekte, crkve i samostane izvan senjskih gradskih zidina i gradi tvrđavu ponad grada kako bi zaustavila osmanlijske osvajače.²² Tada ruše, a vjerojatno su ti objekti i prije stradali od Turaka, i franjevački samostan i crkvu izvan grada.²³ Frankopani koji su izgubili Senj, sada složno nastoje da se franjevcima sagradi novi samostan i crkva u gradu.²⁴ To je i razumljivo, jer su tu bili grobovi njihovih predaka, a neki muški članovi velike frankopanske obitelji su istaknuti franjevci, crkveni knezovi, diplomati i djelatni čimbenici u obrani i očuvanju kršćanske Europe.²⁵ Tako je general Ivan Lenković 1558. godine sagradio franjevcima novi samostan i crkvu sv. Franje u središtu grada nedaleko od gradskoga kaštela, vjerojatno na mjestu nekoga starijega sakralnog objekta ili neke od franjevačkih kuća uz (franjevački) hospicij i crkvu sv. Duha u gradu.²⁶ Sada franjevačka crkva u Senju postaje crkva senjskih branitelja - uskoka, uglednih građana – starosjedilaca koju oni obdaruju prema svojim mogućnostima i u njoj nalaze svoje posmrtno počivalište. U tim burnim vremenima obrane od Turaka ugled franjevac je velik, pa su tako i senjski biskupi XVI. stoljeća franjevci.²⁷ Franjevci lišeni svih dosadašnjih imanja izvan senjskih gradskih zidina žive i djeluju u Senju tijekom sljedećih stoljeća.²⁸

²² COMMISSIONES et relationes, III., 1880, 63.

²³ Vjerojatno je prije 1547. godine porušen na temelju carskoga dekreta, koji je potvrdio i papa Pavao III. i franjevački samostan sa crkvom koji se je nalazio izvan gradskih zidina (M. SLADOVIĆ, 2003, 234; I. KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, 1891, 245).

²⁴ MONUMENTA Habsburgica, III, 1917, 11-13; 25-26.

²⁵ Bernard iz obitelji knezova krčkih (Frankopana), [? – iza 1409.godine]; Grgur I. Cetinski (1459.-1523.), franjevac, vesprimski biskup, kaločko-bački nadbiskup i diplomat. Posebno se zauzeo za kanonizaciju franjevca Ivana Kapistranskoga koji je predvodio kršćansku vojsku i obranio Beograd od Turaka. Umro je u Budimu 1523. (F. E. HOŠKO, 2010, 175); Franjo Frankopan (Ivan X. , Franciscus de Frangipanibus), Grgurov nećak, franjevac, kaločko-bački nadbiskup, biskup Egera i Nitre, diplomat, umro u Bratislavi 1543. godine (F. E. HOŠKO 2010, 175-176).

²⁶ M. SLADOVIĆ, 2003, 234-235; D. FARLATI, IV, 123.

²⁷ Franjo (Franko) Jožefić (Rijeka, pol. XV. st.? - prije 1560.), franjevac, biskup senjski i tršćanski, diplomat. (F. E. HOŠKO, 2010, 268-269). Umro je u zatočeništvu optužen kao pristaša protestantizma (M. BOGOVIĆ, 2005, 537-538); Juraj Živković (Cetingrad ili Senj ? – Senj, 1583.), franjevac, profesor teologije u Ljubljani, senjski biskup (1559-1583) i upravitelj modruške biskupije, istaknuti sudionik Tridentskoga koncila (F. E. HOŠKO, 2010, 587).

²⁸ Sredinom XVIII. stoljeća Franjevački samostan u Senju posjeduje jedan vrt izvan gradskih zidina („Travica“) i jednu sjenokošu (tzv. Fratršu) kod Krivoga Puta. (J. BURIĆ, 2002, 148). Na području Krivoga Puta su dva zanimljiva toponima: zaselak Vrataruša (Frataruša →

Često su u sukobu s biskupom²⁹ zbog svoje karizmatičke pobožnosti i posebne povezanosti sa senjskim pukom,³⁰ ali i redovničke neovisnosti o biskupovoj vlasti. U prvoj polovici XVIII. stoljeća franjevci preuređuju crkvu u duhu baroka.³¹ Preživjeli su i reforme Josipa II., ali su 1787. i 1788. godine primorani privremeno napustiti samostan da bi se u nj uselila austrijska vojska koja je ratovala s Turcima na granici s bosanskim pašalukom. Tu situaciju koristi Ivan Krstitelj Ježić, senjsko-modruški biskup (1789.-1833.),³² gorljivi pristaša i kruti provoditelj jozefinističke crkvene politike, koji nastoji kao i njegovi prethodnici, posebno nakon ukinuća riječkoga isusovačkoga kolegija 1773. godine – u tom kolegiju su se školovali senjski bogoslovi - osnovati biskupijsko bogoslovno sjemenište i visoko učilište u trenutno od franjevacu ispražnjenome samostanu u Senju. Iako se franjevci vraćaju u Senj u kolovozu 1788. godine, dobivaju od ugarske vlade manju svotu novaca i obnavljaju svoj samostan, a Senjani traže od cara Josipa II. da franjevci ostanu u svome samostanu u Senju, biskupu Ježiću nakon dugogodišnjega sustavnoga diplomatskoga djelovanja i korištenja veza u Beču i Pešti konačno uspijeva za svoju svrhu dobiti franjevački samostan. Franjevci se moraju iseliti, uz obećanje da će im Grad Senj sagraditi novi samostan. U njihovome samostanu 1806. godine biskup Ježić osniva bogoslovno sjemenište i visoko učilište.³³ U Senju se preostali malobrojni franjevci privremeno sele u kuću baruna Portnera uz obećanje Grada da će dobiti novi samostan.³⁴ Tu ostaju još godinu dana, a kada postaje sasvim jasno da se dano obećanje ne će ostvariti, preostali franjevci 1807. godine napuštaju Senj i odlaze

Fratruša) ponad uvale sv. Jelene i zaselak Francikovac ponad Senjske Drage. Prvi toponim bi mogao biti povezan s pavlinskim samostanom Sv. Jelene (na obali sjevernije od Senja), a drugi s franjevcima (Franciskovac), gdje se spominju i neki arheološki nalazi srednjovjekovne arhitekture (kamen s uklesanim ljiljanom). Tako bi Fratrusa ipak bila u Francikovcu.

²⁹ J. BURIĆ, 2002, 148-149.

³⁰ Kod franjevacu su bile aktivne dvije bratovštine: Bratovština užetara (cordigerorum) i Bratovština Majke Božje Karmelske (J. BURIĆ, 2002, 148). Refleksi djelovanja te bratovštine se osjećaju i danas, jer Senjani posebno štiju Majku Božju Karmelsku i svečano gradom nose njezin kip iz franjevačke crkve koji je čudesno preživio ratna razaranja.

³¹ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1931, 411-423.

³² M. BOGOVIĆ, 2005, 487-488.

³³ To isto se je dogodilo u isto vrijeme i u Đakovu. Ipak đakovački je samostan zamijenjen s brodskim samostanom, koji je dvadesetak godina prije ukinuo Josip II. (F. E. HOŠKO, 1995, 373-394).

³⁴ Zgradu nekadašnjega franjevačkoga samostana, odnosno bogoslovnoga sjemeništa i visokoga učilišta je 1945. godine komunistička vlast oduzela Crkvi i tu smjestila gradske urede. Dugo nakon demokratskih promjena zgrada je vraćena Biskupiji gospičko-senjskoj. Danas je ta zgrada bez namjene, najvećim dijelom prazna, a od crkve koja je do temelja srušena u bombardiranju grada 1943. godine je ostao prazan prostor i crkveni zvonik. Koja žalosna kob sudbine!

u samostan na Trsatu.³⁵ Sa sobom su ponijeli arhiv i knjige, koje su danas sastavni dio knjižnice trsatskoga franjevačkoga samostana.

Knjižnica Franjevačkog samostana Trsat

Knjižnica franjevačkoga samostana Trsat³⁶ je jedna od većih knjižnica Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Sadrži oko 20.000 svezaka građe (knjige i periodika) uglavnom teološko-pastoralne, filozofske, povijesne, ali i filološke, medicinske, farmakološke tematike, kao i lijepi broj naslova iz hrvatske i stranih književnosti. Početci knjižnice sežu u vrijeme neposredno nakon osnivanja samostana na Trsatu.³⁷ Bogata knjižnica u kojoj su bile pohranjene i knjige iz samostana ugroženih turskim osvajanjima je izgorjela u velikome požaru koji je zahvatio samostan 1629. godine, ali marom agilnih trsatskih gvardijana (F. Glavinić, P. Francetić, C. Pasconi) uz obnovu samostana obnovljena je i obogaćena starijom vrijednom knjigom i trsatska samostanska knjižnica. Tako današnja knjižnica posjeduje dosta građe iz XV. i XVI. stoljeća. Franjevci su se tijekom povijesti brinuli o svojim knjižnicama koje su usprkos mnogim nevoljama u većini samostana sređene, a njihova građa je klasično obrađena (katalozi na listićima). Tijekom 80-ih godina prošloga stoljeća provedena je reklasifikacija knjiga tiskanih do 1850. godine, te su prof. Šime Jurić i fra Vatroslav Frkin formirali i u trsatskome samostanu različite zbirke knjiga, a među njima i Zbirku inkunabula.³⁸ HFP sv. Ćirila i Metoda, koja je u svojim samostanima (22 u Hrvatskoj i 4 u Srbiji) stoljećima prikupila i sačuvala veliko knjižno blago (oko 200.000 naslova/svezaka) započela je 2011. godine i u samostanu Trsat obradu knjižnične građe primjenom suvremenih informatičkih i komunikacijskih tehnologija i međunarodnih knjižničnih standarda. Uskoro je nastao sustav koji omogućuje da je knjižnično bogatstvo Provincije dostupno javnosti u elektroničkome katalogu Provincije (<http://193.198.235.162>), odnosno u *Skupnome katalogu Crolist*. U trsatskoj knjižnici prva je obrađena Zbirka inkunabula.

³⁵ F. E. HOŠKO, 2007, 274-277.

³⁶ O knjižnici Franjevačkog samostana Trsat pisao je Franjo Emanuel Hoško 1999. godine. U tom radu dao je i popis inkunabula koje se čuvaju u toj knjižnici (F. E. HOŠKO, 1999, 219-231).

³⁷ Pobožni knez Martin Frankopan želeći ostvariti želju svoga oca kneza Mikule IV. Frankopana osniva sa suprugom Dorotejom Ursiom franjevački samostan na Trsatu. Papa Nikola V. potvrđuje darovnicu kneza Martina pismom od 12. lipnja 1453. godine i dopušta franjevcima iz Vikarije Bosne da dođu na Trsat kao čuvari svetišta (P. CVEKAN, 1985, 54-58).

³⁸ Knjižnica Franjevačkog samostana Trsat posjeduje 22 inkunabule. (Š. JURIC – V. FRKIN, 1987, 150-156; F. E. HOŠKO, 1999, 230-231), a većina ih se nalazi i u popisu inkunabula koje je izradio 1952. godine J. Badalić (J. BADALIĆ, 1952).

Sl. 1. Ulazni dio knjižnice Franjevačkoga samostana Trsat
(<http://www.trsat-svetiste.com/samostan.htm>)

Inkunabule iz Senja

Među inkunabulama koje se nalaze u knjižnici trsatskoga franjevačkog samostana nalaze se i tri koje na direktan način imaju vezu sa Senjom: ili su bile vlasništvo senjskoga franjevačkog samostana ili su došle iz Senja.

Najstarija inkunabula, a koja je bila vlasništvo senjskoga samostana, djelo je pod nazivom *Confessionale: Defecerunt scrutantes scrutinio. Add: Titulos de restitutionibus* ili *Incipit Summula confessionis utilissima*³⁹. Autor toga djela

³⁹ Originalni naslov ovoga djela je: *INCIPIT SUMMULA CONFSSIONIS UTILISSIMA IN QUA AGITUR QUOMODO SE HABERE DEBEAT CONFESSOR ERGA PENITENTEM IN CONFSSIONIBUS AUDIENS: QUAM EDIDIT REVERENDISSIMUS PATER. D. FRATER ANTONINUS ARCHIEPISCOPUS FLORENTINUS ORDINIS FRATRUM PREDICATORUM*, a sam tekst počinje s: *Defecerunt scrutantes scrutinio Ps.63.*(Koliko duboko sagriješih istražujući što sam sagriješio (Ps.63, Vulgata, prev. p. B. Duda).

je Antoninus Florentinus.⁴⁰ To je priručnik za ispovjednike, ali i za pokornike, koji se sastoji od dvije osnovne knjige: "*De instructione confessorum*" i "*Interrogatorium*", a drugi djelovi ("*De excommunicatione*," "*De restitutione*"; "*De ornatu mulierum*," i "*Compendium de doctrina Christiana*") se često kombiniraju s prve dvije knjige. U ovome senjsko- trsatskome primjerku je osnovnim knjigama pridodana knjiga: "*De restitutionibus*". Često ovo djelo dolazi i pod nazivom *Summa confessionis* ili *Summula confessionale*. Poznato je da od ovoga autora postoje tri priručnika za ispovjed (dva latinska i jedan talijanski). Treći priručnik je poznat kao *Confessionale Defecerunt* prema početnim riječima teksta (incipitu), a napisan je 1440. godine. Prvi put je ovaj priručnik tiskan u Kölnu u tiskari Urlicha Ziel-a, oko (ne poslije) 1468. godine. *Defecerunt* započinje opisom ovlasti, autoriteta ispovjednika, govori o sposobnostima i vještinama koje treba imati ispovjednik, a donosi i pitanja (slijedom Deset zapovijedi i Sedam smrtnih grijeha) koje će ispovjednik postavljati onome tko se ispovijeda (prve dvije knjige). Dodatak ovome djelu pod naslovom *De restitutionibus* je tekst koji počinje na listu 89. (verso) na kojem završava druga knjiga (*Interrogatorium*).

Senjski primjerak ove inkunabule tiskao je Bartholomeus Cremonensis⁴¹ u Veneciji 1473. godine.⁴² Te iste godine je tiskan u Milanu isti priručnik sa istim

⁴⁰ Antoninus Florentinus (Antonio Pierozzi, 1389 – 1459), učeni dominikanac, sudionik Koncila u Firenci (1439.), firentinski nadbiskup, teološko-pastoralni pisac i svetac Katoličke crkve. Svojim djelovanjem u dominikanskome duhu nastojao je uvesti crkvenu i vjersku disciplinu, obnoviti duhovni život svećenstva i vjernika svoje nadbiskupije i Republike Firenze pod vlašću obitelji Medici. Njegovo najvažnije djelo je "*Summa Theologica Moralis, partibus IV distincta*", kojom je označen novi i značajan razvoj moralne teologije. To djelo je i izvor mnogih podataka važnih za povijest XV. stoljeća. U tome djelu su oblikovani i pravni osnovi koji su kasnije i objavljeni kao posebno djelo pod naslovom "*Juris Pontificii et Caesarei Summa*". Njegovo najpoznatije djelo je priručnik za ispovjednike, ali i za pokornike, tj. one koji se ispovijedaju. O tome najbolje govori brojnost izdanja toga djela pod originalnim nazivom "*Summa*" ili "*Summula confessionis*" ili kao prijevodi koji su se pojavljivali pod različitim nazivima ("Antoninus" i dr.) (<http://www.newadvent.org/cathen/01585b.htm>).

⁴¹ Ovaj tiskar i izdavaš koji se predstavlja u stihovima dolazi u svojim izdanjima pod različitim imenima: Bartolommeo da Cremona; Bartolommeo Gazzo; Bartolommeo Gadio (1414-1484), talijanski je fortifikacijski arhitekt i inženjer (<http://thesaurus.cerl.org/record/cnp00575848>).

⁴² O tiskaru se doznaje iz kolofona gdje je taj podatak uklopljen u latinske stihove: *Quem legis impressus dum stabit in aere character / Dum non longa dies vel fera facta prement / Candida perpetue non deerit fama Cremonae / Phidiacium hinc superat Bartholomeus ebur. / Cedite chalcography: millesima vestra figura est / Arbetypas fingit solus ad iste notas.*, a vrijeme i mjesto tiskanja je dano u uobičajenom kolofonu: M.CCCC.LXXIII. NICOLAO TRUNO DUCE VENETIARUM REGNANTE IMPRRSSUM FUIT HOC OPUS FOELICITER. (u prijevodu: 1473. godine dok je Venecijom vladao dužd Nicolao Truno ovo je djelo sretno

dodatkom. Do 1500. godine tiskano je diljem Europe 61 izdanje ovoga priručnika s različitim dodatcima. Priručnik sa istim dodatkom kao što ima senjski primjerak tiskan je u razdoblju do 1500. godine u 31 izdanju: prvo u Milanu i Veneciji (1473.), a zadnje u Strassburgu (1499.).⁴³ J. Badalić navodi da se u hrvatskim knjižnicama nalazi 12 primjeraka tih izdanja tiskanih u tom razdoblju.⁴⁴ Prema informacijama koje donosi British Library, odnosno njezin Incunabula Short Title Catalogue (ISTC) ovo izdanje iz 1473. godine, čiji se primjerak danas čuva i na Trsatu, vrlo je rijetko, jer je u svijetu evidentirano samo 56 primjeraka, među kojima se navodi i ovaj iz samostana na Trsatu. Najveći broj primjeraka ove inkunabule nalazi se u talijanskim knjižnicama (23), a pola manje u knjižnicama u SAD-a (10).⁴⁵ Ova inkunabula je cjeloviti primjerak. Ima 128 listova, odnosno 256 stranica formata folio (2⁰), odnosno veličine je 25 cm. Knjižni blok ove inkunabule je djelomično oštećen, listovi su također oštećeni na rubovima, vidljive su i mrlje od vlage i oštećenja od insekata. Knjiga se čuva u ormaru - sefu knjižnice Franjevačkog samostana na Trsatu (signatura: Trsat RI-2*-2), a poznata je i njezina stara signatura (Trsat: Cl.V.1c). Tiskana je dvostupačno, crno-bijelo knjižnom kapitalom, tzv. romanom. Inicijali nisu otisnuti niti iscrtani, već su ostavljena prazna mjesta. Folijacija i paginacija nije originalno otisnuta, već je ispisana rukopisom koji je sličan rukopisu ex librisa o pripadanju ove knjige senjskome samostanu. Korice ove inkunabule su drvo, bez hrpta s vidljivim grubim proživima debelim konopom, što ukazuje da su korice vjerojatno iz vremena nastanka knjige. Na prvome listu je rukom upisano: *Conventus Segnensis*.⁴⁶ Na kraju knjižnoga bloka stihovi na latinskome jeziku:

*Aere quot volucres insunt, quot lithore conchae
Annos tot suppresso tot totidemque vale
Munera non cernas, sed respice munera dantis
A nobis autem sicut amaris ama.*⁴⁷
*Millesimo 643*⁴⁸

otisnuto). Iz ovoga podatka se može odrediti bliže vrijeme završetka tiskanja ove inkunabule: najkasnije krajem srpnja 1473. godine, jer je 68. venecijanski dužd Nicolao Tron (25. studenoga 1471. – 28. srpnja 1473.) umro u to vrijeme (http://it.wikipedia.org/wiki/Dogi_della_Repubblica_di_Venezia#XVI_secolo; http://it.wikipedia.org/wiki/Nicol%C3%B2_Tron).

⁴³ ISTC, Defecerunt: Red. br.: 14-60.

⁴⁴ J. BADALIĆ, 1952, Bad 66-75.

⁴⁵ ISTC No.: ia00797000

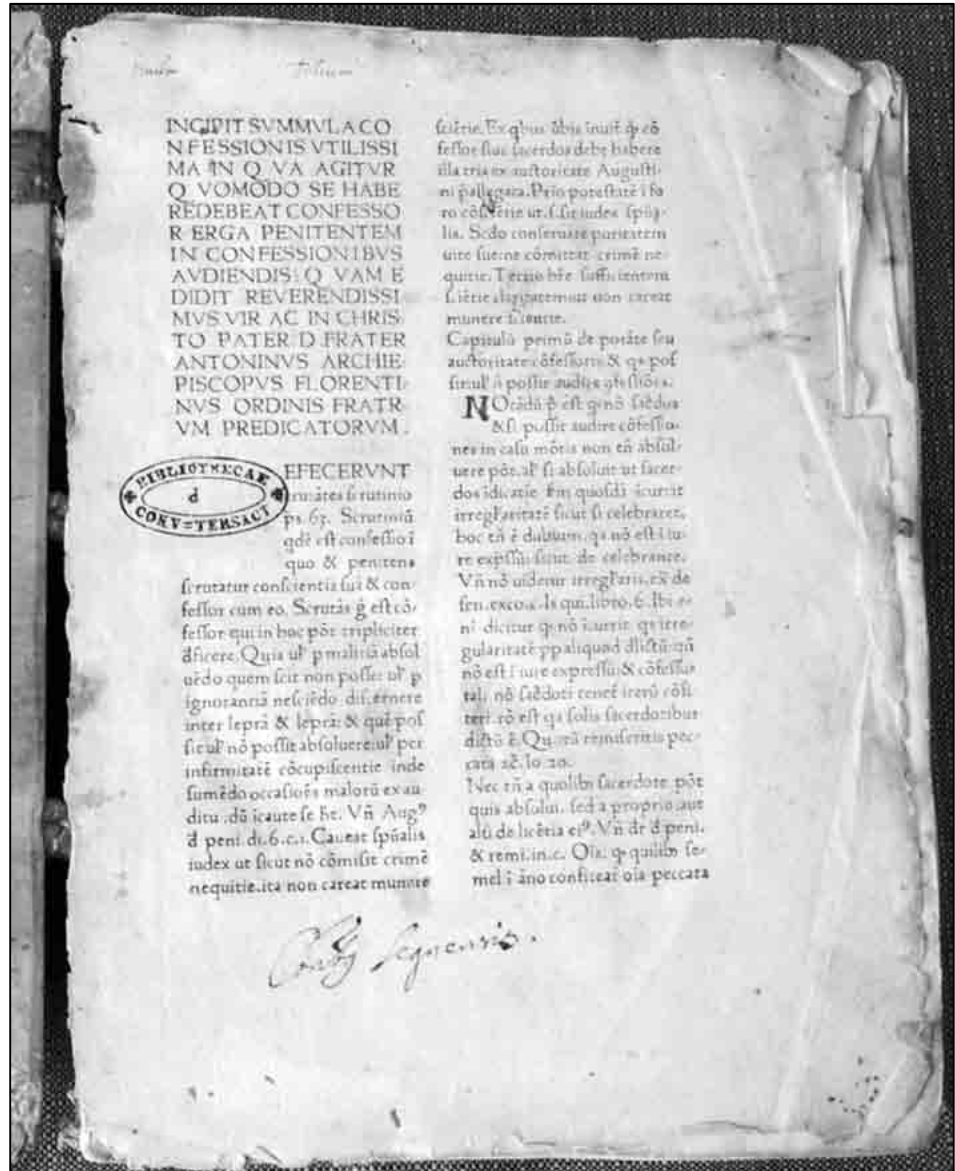
⁴⁶ Očito je to stariji oblik imena grada Senja: Segna, dok bi noviji bio Segnia, što će se vidjeti kod ex librisa iz 1804. godine kod druge inkunabule.

⁴⁷ Koliko je ptica u zraku, koliko je školjki na obali, toliko je godina s toliko darova prošlo a što se ne vidi i što je nešto više od pozdrava, ali pogledajte, donose nam darove koji su kao gorčina ljubavi (prev. J.L.).

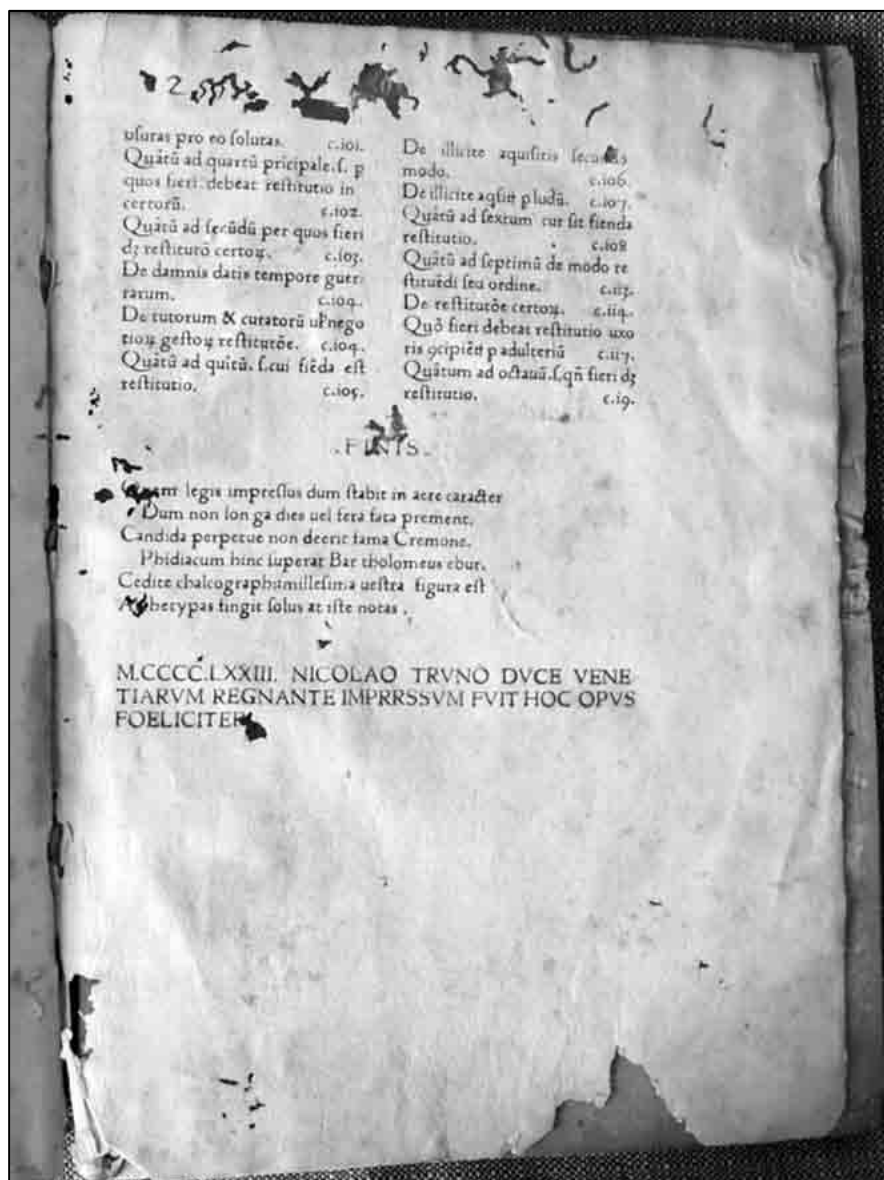
⁴⁸ Tj. 1643 ispisano različitim rukopisom od onoga kojim su pisani latinski stihovi.

Sl. 2. Antoninus Florentinus, *Confessionale: Defecerunt scrutantes scrutiny*. Add: Titulos de restitutionibus (Incipit Summula confessionis utilissima), Bartholomeus Cremonensis, Venecija 1473. godine. Drvene originalne korice s prošivom (foto: Juraj Lokmer).

Sl. 3. Antoninus Florentinus, *Confessionale: Defecerunt scrutantes scrutinio*. Add: Titulos de restitutionibus (Incipit Summula confessionis utilissima ...), Bartholomeus Cremonensis, Venecija 1473. godine. Početna stranica s incipitom i oznakom vlasništva (foto: Juraj Lokmer).

Sl. 4. Antoninus Florentinus, *Confessionale: Defecerunt scrutantes scrutinio*. Add: Titulos de restitutionibus (Incipit Summula confessionis utilissima), Bartholomeus Cremonensis, Venecija 1473. godine. Završena stranica s kolofonom (foto: Juraj Lokmer).

Sl. 5. Antoninus Florentinus, *Confessionale: Defecerunt scrutantes scrutiny*. Add: Titulos de restitutionibus (Incipit Summula confessionis utilissima), Bartholomeus Cremonensis, Venecija 1473. godine. Zadnji list (verso) s latinskim stihovima i oznakom godina (foto: Juraj Lokmer).

Na dnu unutarnje strane stražnje korice većim kaligrafskim brojevima ispisano je, ali i okrenuto za 180°: 1634.⁴⁹ Na marginama teksta, na stranicama knjižnoga bloka, nalazi se manji broj bilježaka. Podatci o ovoj senjsko-trsatskoj inkunabuli nalaze se, osim u Badalića, i u svim relevantnim bazama podataka, odnosno navode ih svi relevantni katalozi inkunabula.⁵⁰ Ako se gleda zapis za ovu inkunabulu u Katalogu HFP sv. Ćirila i Metoda vidi se i internetska poveznica – link (http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0004/bsb00045565/image_1) s Bayerische Staatsbibliothek u Münchenu (BSB München), koja omogućuje pregled u cijelosti digitaliziranoga primjerka iz te knjižnice. Istina, senjsko-trsatski primjerak inkunabule se razlikuje od primjerka u BSB Münchenu samo u nekim posebnostima (uvez, inicijali, ex librisi, bilješke, cjelovitost i dr.).

⁴⁹ Različito od godine pod latinskim stihovima što može biti pogriješka (zamjena brojeva) u kasnijemu dopisivanju godine ispod latinskih stihova, jer se rukopisi bitno razlikuju.

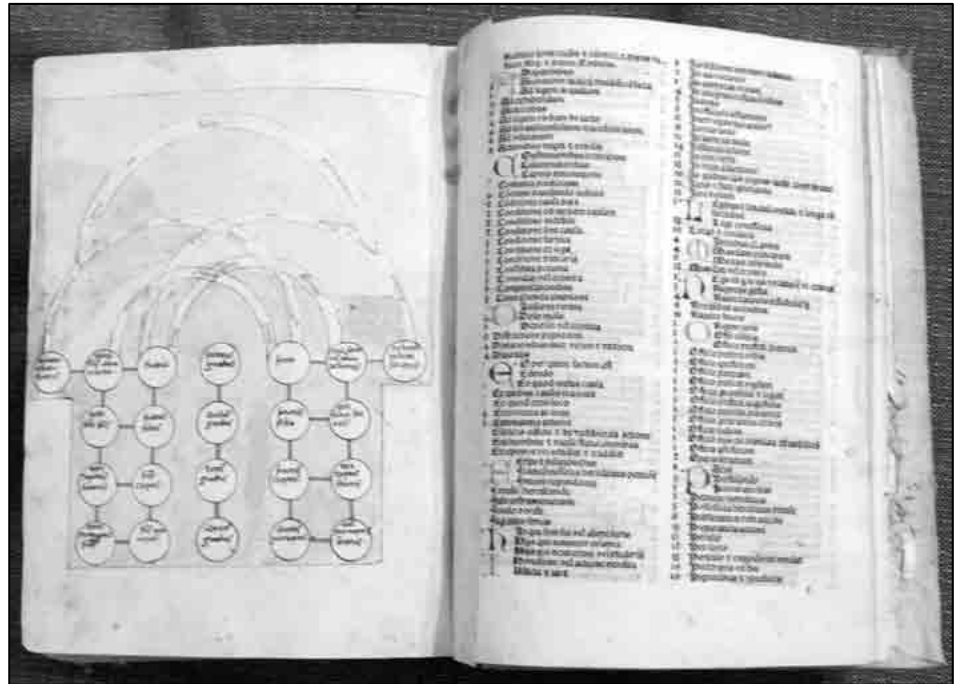
⁵⁰ Kao na pr.: Inkunabula Short Title Catalogue (ISTC No.: ia00797000), Gesamtkatalog der Wiegendrucke (GW 2103), Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia (IGI 625) i druge.

Sl. 6. Angelo da Chivasso, *Summa angelica de casibus conscientiae* (cum add. Hieronymi Tornieli), Jacobinus de Suigo de sancto Germano, Chiavasso, 1486. godine. Stranica (nedostaje prvih osam) s oznakama vlasništva (foto: Juraj Lokmer).

Uočiti je da je tematika ove senjsko-trsatske inkunabule dijelom ista kao i tematika senjske glagoljske inkunabule *Spovid općena*, koju je tiskao Blaž Baromić sa suradnicima u Senju 1496. godine, i to kao prijevod vrlo popularnoga pastoralnoga priručnika "*Confessionale generale*", Michaela de Carcano, znamenitoga franjevačkog propovjednika i duhovnoga pisca XV. stoljeća iz Milana. Originalno izdanje Carcanove "*Confessionale generale*" zasigurno je imao u rukama njegov prevoditelj i priređivač senjskoga izdanja senjski kanonik Jakov Blažiolović, što znači da je u Senju toga vremena bila ta knjiga u uporabi. Moglo bi se očekivati da je uz Blažiolovića ovo franjevačko izdanje možda imao i franjevački samostan u Senju. Zanimljivo je da su sva izdanja ove knjige-predložka za Baromićevu i Blažiolovićevu *Spovid općenu* zastupljena u knjižnicama diljem svijeta u izrazito malom broju primjeraka⁵¹ što znači da su se

⁵¹ Prema ISTC, od svakoga od 7 izdanja, koja su izišla iz tiska u razdoblju od 1483. do 1500. godine, sačuvano je 1-2 primjerka, što čini ove inkunabule izrazito rijetkim.

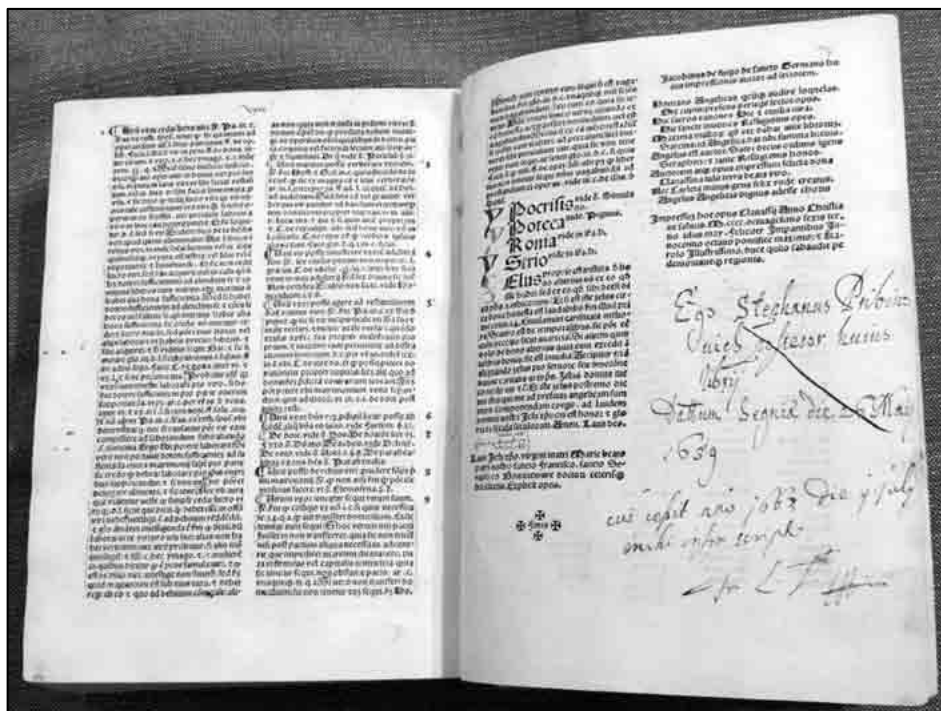

Sl. 7. Angelo da Chivasso, *Summa angelica de casibus conscientiae* (cum add. Hieronymi Tornieli), Jacobinus de Suigo de sancto Germano, Chiavasso, 1486. godine, Tabele consanguinitatis (foto: Juraj Lokmer).

ta izdanja uporabom, povijesnim okolnostima i događanjima potrošila. Sasvim logično se nameće pitanje da li je u Senju toga vremena u franjevaca bio i nefranjevački (dominikanski) pastoralni priručnik – današnja inkunabula koja se čuva u trsatskoj knjižnici ili je dospjela u senjski franjevački samostan kasnije, možda tek 1634 godine. Te godine su u Senj došli pavlini koje je u netom napušteni dominikanski samostan sv. Nikole u Senju⁵² doveo senjski biskup Agatić,⁵³ što bi uz latinske stihove s mnogo gorčine možda moglo ukazati na mogućnost prvobitnoga vlasnika, tj. na dominikanski samostan u Senju, odnosno vrijeme dolaska te knjige u posjed pavlinskoga, odnosno franjevačkog samostana u Senju. Ta knjiga je mogla doći u posjed senjskih franjevaca i nakon što je Josip II. zatvorio 1786. godine sve pavlinske samostane u Hrvatskoj, pa i senjski

⁵² Iz inventara načinjenog prilikom uvođenja pavlina u posjed samostana 1634. godine vidi se da je samostan siromašan i zapušten, te nema riječi o knjigama (M. BOGOVIĆ, 1988, 117).

⁵³ M. BOGOVIĆ, 1988, 112-113.

Sl. 8. Angelo da Chivasso, *Summa angelica de casibus conscientiae* (cum add. Hieronymi Tornieli), Jacobinus de Suigo de sancto Germano, Chiavasso, 1486. godine. Stranica s kolofonom i bilješkom (foto: Juraj Lokmer).

pavlinski samostan sv. Nikole.⁵⁴ Tako bi se moglo još štošta nagadati, ali ostaje dokumentirana činjenica da je ta knjiga bila vlasništvo franjevačkog samostana u Senju odakle je kasnije došla u knjižnicu trsatskoga franjevačkoga samostana.

Trinaest godina mlađa inkunabula je *Summa angelica de casibus conscientiae*⁵⁵ (cum add. Hieronymi Tornieli). To djelo je napisao Angelo da

⁵⁴ Nažalost do sada nije pronađen inventar pavlinskoga samostana i crkve sv. Nikole iz 1786. godine, tj. u trenutku ukinuća samostana (M.BOGOVIĆ, 1988, 118).

⁵⁵ *Summa Angelica*, odnosno *Summa Casuum Conscientiae* (Suma slučajeva savjesti) je najpoznatije djelo Angelusa de Chiavasso. Sadrži detaljan repertorij sa svim teološkim odgovorima na svaki problem vezan uz grijeh i pokoru. Podijeljena u 659 članaka poredanih abecednim redom koji tako tvore, moglo bi se reći, leksikon moralne teologije. Najvažniji od svih članaka su članci nazvani "*Interrogationes in Confessione*" (*Pitanja u ispovijedi*). Iako je "*Summa*" pisana "*pro utilitate confessoriorum et eorum qui cupiunt laudabiliter vivere*", je značajan doprinos moralnoj teologiji. Prvo njezino izdanje je tiskano 1486. godine u gradu

Chivasso⁵⁶ (Angelum de Clauasio), a epistolu - pismo u predgovoru je napisao Girolamo Tornielli.⁵⁷ Prvi dio predgovora je Torniellijevo pismo upućeno Angelu de Chivasso s molbom za tiskanje ovoga djela, a drugi dio je Chiavassijev odgovor – dopuštenje tiskanja. Zatim slijedi prolog, tabela s imenim teologa i znanstvenika čiji su radovi korišteni u ovome djelu te popis kratica autora i djela teoloških i pravnih (crkvenih i civilnih). Sam tekst djela *Summa angelica de casibus conscientiae* počinje s (Incipit): *[A]bbas debet esse presbyter....* a završava s molitvom (Explicit): *Laus Iesu christo, virgini mater Marie, beati patro nostro sancto Franciso,.....Explicit opus.* Prije toga su stihovi (6 distiha) elegije čiji je autor tiskar i izdavač ove knjige *Jacobinus de suigo de sancto Germano*⁵⁸ i koje je uputio čitatelju:

*Humano Angelicas quicumque audire loquelas
Ore cupis presens perlege lector opus.....*

Slijedi kolofon:

*Impressus hocopus Clavassij Anno Christiinae salutis M.CCCC. octuagesimo sexto tertio idus may · feliciter Imp antibus Innocentio octauo pontifice maximo: Karollo Illustrissimo duce. quito sabaudie pedemontaneos regionis.*⁵⁹

I na kraju je registar – sadržaj, *te Tabele consanguinitatis*.⁶⁰ Ovome primjerku koji se nalazi u knjižnici trsatskoga samostana nedostaje prvih osam

Chivasso i do 1520. godine je doživjela 31 izdanje koja su gotovo identična (s Torniellijevim predgovorom i istim rasporedom). Kada je 1520. godine Luther spalio papinsku bulu o svome izopćenju iz Crkve, tada je spalio i *Summa Theologica* Tome Akvinskoga, *Decretales*, ali i *Summa Angelica*, koju je Martin Luter nazvao *Summa diabolica*, koja je time dobila posebno značenje u borbi za Reformaciju i protiv nje (S. DONOVAN, <http://www.newadvent.org/cathen/01484a.htm>).

⁵⁶ Angelo Carletti, poznatiji kao Angelo da Chivasso (1411. – 1495.), franjevac, pravnik, teološki i duhovni pisac, talijanski humanista, propovjednik križarskih ratova protiv Turaka, borac protiv valdeške hereze u Savoju, svetac Katoličke crkve (<http://www.newadvent.org/cathen/01484a.htm>).

⁵⁷ Franjevac, aktivan krajem XV. i početkom XVI. stoljeća (<http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01114215>).

⁵⁸ Jacobinus Suigus, iz San Germanu u Piemontu. Tiskar koji od 1484. do 1499. godine djeluje u San Germanu, Vercelli, Chivasso, Veneciji, Torinu i Lionu (<http://thesaurus.cerl.org/record/cnp00526293>).

⁵⁹ Sretno otisnuto ovo Clavassijev djelo godine kršćanskoga / zdravlja 1486. treće ide (13.) mjeseca svibnja / za vladavine pape Innocenta VIII. i / Karla presvijetloga kneza savojskoga u Piemontu (prev. J.L.).

listova, tj. nedostaje epistola, prologus, tabele i prva dva lista Summa –e, pa počinje sa stranicom na kojoj je veći odlomak: *Absolutio tertio* i na kraju nedostaje pet listova (*Rubricae iuris civilis et canonici*). Veličina knjige je format 4⁰ (20 cm). Tiskana je polugoticom, tekst u dva stupca i s 55 redaka, jednobožno (crno), dok su inicijali crvene ili modre lombarde, koje djeluju decentno i raskošno. Nema originalne paginacije ni folijacije, već su numerirani pojedini pasusi unutar pojedinih članaka. Knjižni blok ove inkunabule je djelomično oštećen, listovi su također oštećeni na rubovima, vidljivije su i manje mrlje od vlage i veća oštećenja od insekata. Knjiga se čuva u ormaru - sefu knjižnice Franjevačkog samostana Trsat (signatura: Trsat: RI-4*-2), a poznata je i njezina stara signatura (Trsat: Cl.V.5k). Korice ove inkunabule su karton presvučen platnom, vjerojatno iz kasnijega vremena. Na prvome listu ovoga primjerka na donjoj margini rukom je upisano: *Conventus Tersactensis D. V. Gratiarum*, a na sredini stranice po tekstu otisnut je crni ovalni pečat s tekstom: *BIBLIOTHECA CONV. TERSACT*. Na predlistu je rukopisni tekst: *Summa Angelica R. Dni. Fris. Angeli Ordinis Minorum De Observantia* (jedan rukopis) i potom: *Author: de Clavasio Angel* (drugi rukopis)⁶¹ Međutim, na sredini stranice lista, a ispod kolofona, nalazi se latinskim jezikom (jednim rukopisom) ispisano:

*Ego Stephanus Pribinovich possessor huius libri, datum Segniae die 26 May 1659*⁶²

a potom niže (drugim rukopisom):

*qui cessit anno 1663 die 4 Julii mihi infrascripto fratri L. V.,*⁶³

i nečitki potpis.

Senjski primjerak ove inkunabule tiskan je 1486. godine u Chivassu, rodnome gradu autora, gradiću na granici Piemonta i Savoje kao prvo izdanje – *editio princeps*. Nakon toga je objavljeno do 1500. godine u Veneciji, Speyeru, Nürnbergu, Kölnu, Strassburgu, Lionu, Alostu 20 izdanja koja sadrže i dodatak-predgovor koji je napisao Hieronymus Tornielli, ali i 4 izdanja bez Tornelli-eva predgovora. Većina izdanja sadrži i stihove koje je napisao u prvome izdanju Jacobius de Suigo. Dodatak ovome djelu je *Rubricae iuris civilis et canonici* koji je kod nekih na početku a kod nekih na kraju knjige. Badalić navodi da se u

⁶⁰ Tabela krvnoga srodstva, Stablo krvnoga srodstva. Krvno srodstvo je važna činjenica u kanonskome pravu i moralnoj teologiji braka i stoga se donose objašnjenja i načini računanja dopuštenosti braka među krvnim srođnicima (<http://www.newadvent.org/cathen/04264a.htm>).

⁶¹ Vjerojatno je ovaj zapis nastao kada se je oštećena knjiga prevezivala ili pri sređivanju knjižnice tijekom XIX/XX. stoljeća.

⁶² Ja Stjepan Pribinović vlasnik sam ove knjige, u Senju 21. svibnja 1659. godine.

⁶³ koju je 4. srpnja 1663. godine ustupio meni dolje potpisanome fratri L. V.

hrvatskim knjižnicama nalaze 4 primjerka ovoga izdanja, i to osim ovoga primjerka u knjižnici Franjevačkog samostana Trsat još i u knjižnicama Franjevačkog samostana u Kamporu na otoku Rabu, Franjevačkog samostana u Dubrovniku (Mala braća) te Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.⁶⁴ A u bližem okruženju tu inkunabulu posjeduje knjižnica Franjevačkog samostana u Koprju, Benediktinske nadoplatije u Pannonhalmi (Mađarska) te Austrijska nacionalna knjižnica u Beču.⁶⁵ Primjerke inkunabule ovoga autora i istoga naslova tiskane u ovome razdoblju posjeduju knjižnice: Franjevačkog samostana (Mala braća) u Dubrovniku, Franjevačkog samostana sv. Frane u Zadru, Franjevačkog samostana u Zaostrogu, Metropolitanska knjižnica u Zagrebu.⁶⁶ Prema informacijama koje donosi British Library, odnosno njezin Incunabula Short Title Catalogue (ISTC) ovo izdanje iz 1486. godine čiji se primjerak danas čuva i u trsatskoj franjevačkoj knjižnici, i nije tako rijetko, jer je u svijetu evidentiran 171 primjerak, među kojima se navodi i ovaj senjsko-trsatski. Najveći broj primjeraka ove inkunabule nalazi se u talijanskim knjižnicama (101), kao i u knjižnicama u SAD-a (19).⁶⁷ Podatci o ovoj senjsko-trsatskoj inkunabuli nalaze se, osim u Badalićevoj knjizi (Bad 54), i u svim relevantnim bazama podataka, odnosno navode ih svi relevantni katalozi inkunabula.⁶⁸ Ova inkunabula je digitalizirana u sveučilišnim knjižnicama u Valenciji i Saragosi, ali nema stalne poveznice (linka).

Ex librisom, tj. zapisom o vlasništvu i darovanju koji se nalazi iza kolofona ove inkunabule doznaje se da je ova knjiga bila u Senju sredinom XVII. stoljeća. Zna se i ime vlasnika koji ju je ustupio franjevcu L.V., a potom je ta knjiga došla u samostan na Trsatu. Je li prije toga bila u senjskome franjevačkom samostanu – to se ne zna iz dostupnih podataka na knjizi. Poznato je iz arhivskih dokumenata da je Stjepan Pribinović⁶⁹, svećenik kojega je kontroverzni biskup Franjo (Franko) Čikulini⁷⁰ imenovao župnikom i

⁶⁴ J. BADALIĆ, 1952, No. 54.

⁶⁵ ISCT No.: ia00713000

⁶⁶ J. BADALIĆ, 1952., No. 55-60.

⁶⁷ ISCT No.: ia00713000

⁶⁸ kao napr.: Inkunabula Short Title Catalogue: ISTC No.: ia00713000; Gesamtkatalog der Wiegendrucke: GW 1923; Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia: IGI 559 i dr.

⁶⁹ Pribinovići je naselje s hrvatskim žvljem u općini Široki Brijeg i stari naziv za najstariji dio Širokoga Brijega s lokacijom franjevačkog samostana. (www.sirokibrijeg.ba > Povijest grada). Pribinovići se spominju u tom području u XIV. stoljeću u zapadnome dijelu starohrvatske župe Večerić koja se je prostirala uz obje strane Neretve. (A. MILOŠEVIĆ – Ž. PEKOVIĆ, 2006., 12; <http://www.anubih.ba/godisnjak/izdanja/Godisnjak%202035.pdf>).

⁷⁰ Franjo Čikulini (1641-1695.), potomak riječke patricijske obitelji, koja je bila u službi knezova Zrinskih. Službovao je u Štajerskoj. Bečki dvor ga je imenovao senjsko-modruški

dodijelio mu naslovnu opatiju i čast opata sv. Jurja kod Senja. Taj Pribinović je 1682. godine Čikulinijevo pismo o imenovanju predao senjskom kaptolu tvrdivši da ga je time imenovao ugarski primas. Senjski kaptol je prosvjedovao kod ugarskoga primasa protiv sjedinjenja opatije i župe sv. Jurja, jer je ova opatija bila inkorporirana senjskome kaptolu. Tada je kaptol izričito naveo da municipij grada Senja ima od pamtivijeka pravo izbora, a ne prezentacije (prijedloga) opata ove opatije. Nakon toga prosvjeda ugarski primas odgovara da nije niti imenovao, a niti pisao bilo kakvo imenovanje⁷¹. Je li Stjepan Pribinović svećenik u Senju to se ne može sa sigurnošću reći na osnovi zapisa u ovoj knjizi, iako bi se moglo zaključiti da on boravi u Senju. Fratar L.V. je vjerojatno franjevac u senjskome ili trsatskome franjevačkome samostanu. Očito je Pribinović bio u dobrim odnosima s biskupom Čikulinom koji je živio u Rijeci i koji je pokopan u franjevačkoj crkvi na Trsatu, što znači da je bio u posebno dobrim odnosima s franjevcima. Vjerojatno je i Pribinović bio u isto tako dobrim odnosima s franjevcima. Prema prezimenu, sasvim je izvjesno da je ovdje riječ o pripadniku novodoseljenoga stanovništva u Senj nakon turskih osvajanja kraljevstva Bosne i područja drugih hrvatskih zemalja, inače tradicijski povezano s franjevcima koji su isto tako došli iz Bosne u trsatski, a vjerojatno i u senjski franjevački samostan. Nameće se pitanje odakle Pribinoviću ta knjiga za koju je tako ponosno napisao da je njegovo vlasništvo. A može se i dalje nagađati da ju je dobio ili nabavio preko učenoga biskupa Čikulina koji je bio prepošt bogate crkve sv. Martina kraj Slovenj Gradeca u Štajerskoj,⁷² gdje je mogao nabaviti tu knjigu. Ipak sva ta nagađanja nemaju dovoljnu argumentaciju te ostaje samo čvrsta činjenica da je ta knjiga bila u Senju sredinom XVII. stoljeća i da je kasnije dospjela u trsatski franjevački samostan.

Treća i najmlađa inkunabula koja je bila u senjskome franjevačkom samostanu je knjiga dekretala pod naslovom *Noua decretalium compilatio Gregorii IX. ... feliciter explicit* ili pod općim nazivom *Decretales cum glossa*. To je zbirka papinskih dekretala koje je dao prikupiti i objaviti papa Grgur IX.⁷³

biskupom (1678-1681?), ali ga papa nije potvrdio zbog navodnoga slobodoumlja, a ni kler ga nije prihvatio. Pred smrt se je odrekao senjsko-modruške biskupije i imenovan je skopskim biskupom. Pokopan je u franjevačkoj crkvi na Trsatu ispred oltara sv. Franje kojega je o svom trošku podigao (E. PALANOVIĆ, 1993,70; M. SLADOVIĆ, 2003, 111-112, 177-178).

⁷¹ J. BURIĆ, 2002, 161-162; M. SLADOVIĆ, 2003, 178.

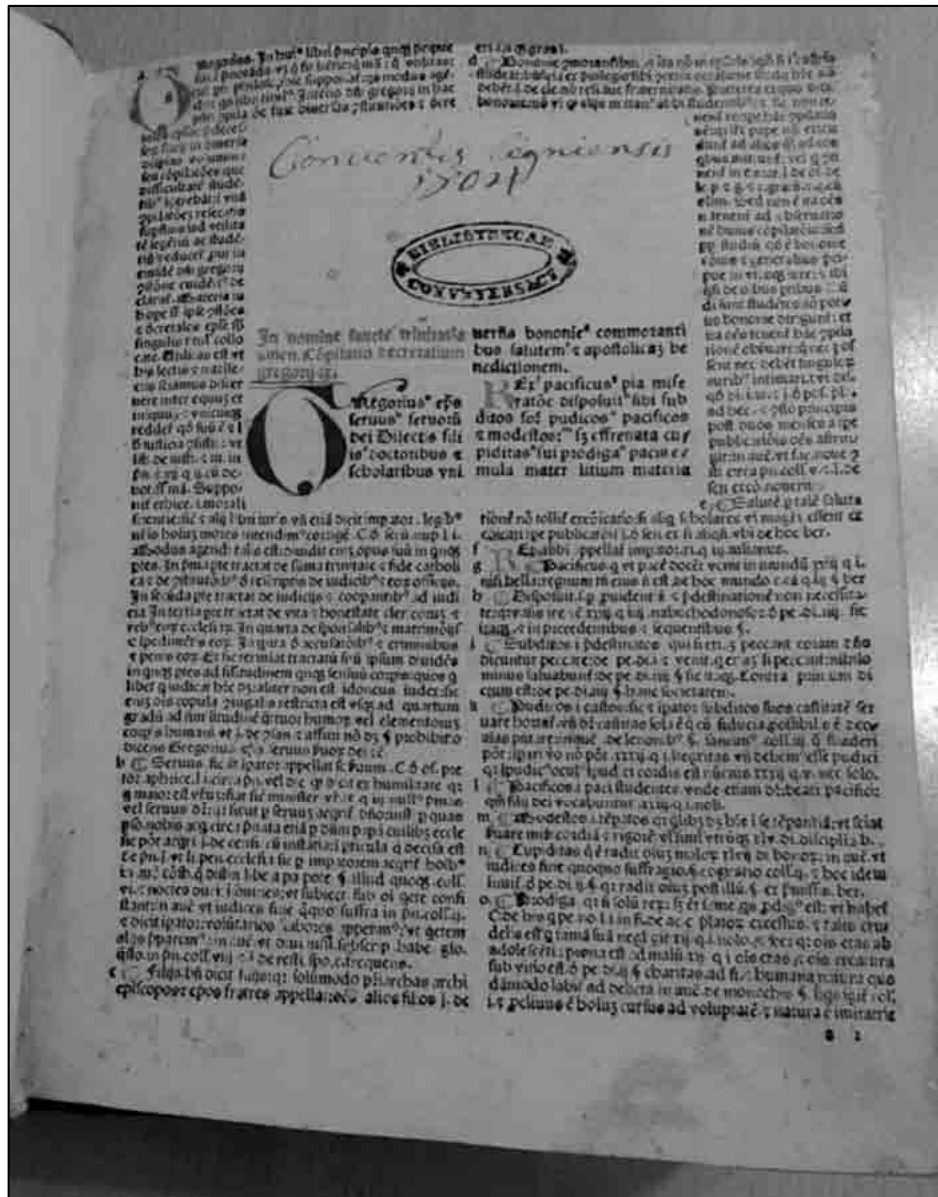
⁷² E. PALANOVIĆ, 1993,70.

⁷³ Grgur IX., pravim imenom Ugolino di Segni (1170.-1241.) bio je papa od 19. ožujka 1227. do 22. kolovoza 1241. godine. Podupirao je nove prosjačke redove - franjevece i dominikance te laičke vjerske pokrete. Pontifikat mu je obilježio sukob s carem Fridrikom II. kojega je dvaput ekskomunicirao. Promicao je misije, izdao zbirku dekretala 1234. godine i

Dekretali (lat. *decretalia, litterae decretales*) su pisane odluke kojima su pape rješavali određeni slučaj ili neko općenitije pravno pitanje. Utjecaj dekretala na razvoj kanonskoga prava bio je velik, jer su se iznesena stajališta precedentnom logikom običavala primjenjivati u srodnim predmetima. Zbirke dekretala izradivale su se već od VI. st., no od polovice XII. st., nakon Gracijanova dekreta, izdavanje dekretala uzelo je osobita maha. Zbirke dekretala od Gratianiovih *Decretum* do dekretala Grgura IX., koji su poznati pod nazivom *Quinque compilationes antiquae* sadržavale su mnogo nejasnoća i kontradiktornosti, štoviše nastali su i lažni dekretali, pa je stoga papa Grgur IX., inače učeni pravnik 1230. godine naredio svome kapelanu i ispovjedniku, sv. Rajmundu od Peñaforte (Pennafort), dominikancu,⁷⁴ da formira novu kanonsku zbirku s namjerom da ta zbirka zamjeni sve dotadašnje. Kažu da je papa time želio posebno naglasiti svoju moć nad sveopćom Crkvom. Papinstvo je, doista, tada bilo na vrhuncu svoje moći. Program nove zbirke kanonskih propisa je dao sam papa u buli *Rex pacificus* od 5. rujna 1234. godine, gdje navodi da će se novom zbirkom kanonskih propisa izbjeći neugodnosti, kontradiktornosti, nerazumijevanja i mnogi postupci koji bi inače završili bez izgleda za zakonodavno rješenje. Tada su sastavljene i važne zbirke u kojima je materija sistematizirana po sadržaju. Dekretali Grgura IX., uobičajeno nazvani *Liber extra* (1234). Kasnije su nastali Dekretali Bonifacija VIII. ili Šesta knjiga (*Liber Sextus*, 1298), Klementine (1317) i dr., a u XVI. st. te zbirke dekretala

organizirao je pravno i funkcionalno inkviziciju. Kako je bio izrazito vješt i obrazovan u pravu, pripremio je dekret *Nova Compilatio decretalium* (1234.), u kojemu je skupio i sistematizirao mnoštvo proglašenja papa koja su se skupila još od ranog srednjeg vijeka, a nije bilo uređeno još od Gratiana iz 1140. godine. Time je osigurao temelje za papinsko pravo. Svojom bulom *Parens scientiarum* iz 1231. godine riješio je razmirice između sveučilišnih znanstvenika iz Pariza i lokalnih vlasti. Njegovo rješenje bilo je u duhu Inocenta III.: izdao je pravilnik koji se smatra magna cartom visokih škola. Grgur IX. je poticao Sjevernjačke križarske pohode i Teutonski viteški red u njihovu pokušaju da poraze pravoslavnu Rusiju (posebno republike Pskov i Novgorod) (<http://www.newadvent.org/cathen/06796a.htm>).

⁷⁴ Rajmundu od Peñaforte (Pennafort) rođen je u Villafranca de Benadis, kraj Barcelone 1175. godine i umro u Barceloni 1275. godine. Bio je profesor kanonskoga prava na Sveučilištu u Bolonji. Objavio je djelo *Summa Casuum*, koje je tiskano nekoliko puta tijekom XVI. i XVII. stoljeća. Godine 1230. Rajmunda je imenovao Grgur IX. papa svojim kapelanom i velikim pokorničarom. Kao vrsnomu pravniku i teologu, papa mu je povjerio da provjeri i kodificira crkvene zakone (kanone), što je značilo proučiti sve postojeće zbirke dekretala (12 ili 14 zbirki) i ispitati njihovu vjerodostojnost. Tako je nastala nova zbirka dekretala (Dekretales Gregorii IX.) koja je papinskom bulom proglašena službenim zakonikom Crkve i koju su bili obvezni proučavati na sveučilištima u Bolonji i Parizu, bez ikakvih izmjena, dopuna. Završivši taj opsežni posao Rajmund se vratio u Španjolsku, gdje je objavio revidiranu ediciju Dominikanskih konstitucija, a na njegov zahtjev je sv. Toma Akvinski napisao *Summa Contra Gentiles*. Proglašen je svetim 1601. godine. (<http://www.newadvent.org/cathen/12671c.htm>)

Sl. 9. *Nova decretalium compilatio Gregorii IX. ... feliciter explicit* (Decretales cum glossa), Thomaa de Blavis, Venecija, 1489. godine. Stranica s incipitom i oznakom pripadnosti Franjevačkome samostanu u Senju (foto: Juraj Lokmer).

uključene su u *Corpus iuris canonici*. Zbirke dekretala, napose one iz XIII. st., bile su predmetom podrobna proučavanja na studiju kanonskog prava, posebno na sveučilištu u Bolonji i Parizu. Time je dan novi impuls pravnoj znanosti, pa se crkvenopravni autori u razdoblju XIII.–XV. st. (Hostiensis, Johannes Andreae, Panormitanus i dr.) često nazivaju dekretalistima. Dekretali Grgura IX. uveliko se razlikuju od današnjih suvremenih pravnih kodeksa.

Umjesto da sadrže zakonodavnu odluku u jednome sažetome priopćenju oni uglavnom sadrže u početku izvješće o predmetu spora, navode strane u tom sporu te zahtjev ili rješenje pitanja. Taj dio (*pars historica*) nema pravnoga učinka. Zatim slijedi dio (*pars dispositiva*) koja ima zakonodavnu snagu, koji sadrži rješenje predmeta, odnosno opis provedbe odluke. Pojedine rubrike naslova imaju zakonodavnu snagu kada je njihov smisao potpun. Tako npr.: *Ne sede vacante aliquid innovetur*⁷⁵. To je zato što su naslovi sastavni dio službenog kodeksa. Međutim, njih uvijek treba tumačiti u skladu s odlukama sadržanim u poglavljima. Povijesni podatci u poglavljima su često netočni, jer sv. Rajmund nije koristio samo izvorne dokumente koji su mu bili dostupni u velikome broju. Sažetci (*summaria*) koji prethode svakome poglavlju su radovi kanonista i mogu pomoći u razumijevanju materije. "*Partes decis*" su katkad neuporabljivi, posebno kada su ti dijelovi namjerno izostavljeni iz želje da se umanjí njihova zakonska snaga, ili jer sadrže odluke koje su nepomirljiva sadržaja sa stvarnim tekсом zakona. Kao kod prijašnjih kanonskih zbirki u Decretale Grgura IX. su uskoro umetnuta tumačenja – glose. Bilo je uobičajeno da se dodaju na rukopisnim primjercima tekstualna objašnjenja pisana između redaka ("*glossa interlinearis*") i na margini stranice ("*glossa marginalis*"). Također dodana su i objašnjenja predmeta. Najstariji autor glosa ("*glossarist*") u Decretalima Grgura IX. je Vincent iz Španjolske, a zatim slijede Godefridus de Trano (umro 1245. godine), Bonaguida Aretinus (XIII. stoljeće), te Bernard iz Botone ili Parmensis (umro 1263. godine), koji je autor "*glossa ordinaria*", tj. od onih glosa u koje se je imalo posebno povjerenje. Kasnije su dodani neki izvodi u "*glossa ordinaria*" a koji su preuzeti iz "*Novella sive commentarius in decretales epistolas Gregorii IX*", autora Giovanni d' Andrea (Johannes Andreae). Nakon izuma tiska Decretale Grgura IX. prvi put je objavio u Strasbourgu Heinrich Eggestejn između 1468. i 1472. godine. Do kraja toga stoljeća ovi dekretali su doživjeli još 54 izdanja.⁷⁶ Mnogi pravni autoriteti su sve do kraja XVI. stoljeća dodavali svoje komentare, kritičke bilješke, "*partes decis*", glose u Dekretale Grgura IX., sve do 1582. godine kada je papa Grgur

⁷⁵ Neka se ništa ne mijenja dok je ispražnjena stolica, prev. J.L.

⁷⁶ ISTC, Decretales, br. 29-84.

XIII. dao izraditi pročišćeni tekst Dekretala i tiskao ga "in dibus populi romani" te zabranio bilo kakvo naknadno dopunjavanje ili mijenjanje njegova teksta. Navesti sve komentatore Decretala zahtijevalo bi pisati povijest kanonskoga prava u srednjem vijeku. Vrijedi spomenuti samo neke, a to su: Inocent IV. (umro 1254. godine), Enrico de Segusio ili Hostiensis (umro 1271. godine), "Abbas antiquus" (XIII. stoljeće), Johannes Andreae, Baldus de Ubaldis (umro 1400. godine), Petrus de Ancharano (umro 1416. godine), Franciscus de Zabarellis (umro 1417. godine), Dominicus Sancto Geminiano (XV. stoljeće), Joannes de Imola (umro 1436. godine), Nicolò Tudesco se naziva i "Abbas Siculus", ili "Modernus", ili "Panormitanus" (umro 1453. godine). Decretali Grgura IX. i danas čine osnovu kanonskog prava jer nisu izmijenjeni u kasnijim zbirkama i općim zakonima Crkve (Corpus juris canonici).⁷⁷

O ovome primjerku koji je pripadao senjskome franjevačkome samostanu gotovo sve je rečeno u njegovu kolofonu:

*Nova decretalium compilatio Gregorii IX. impresa Ve
netijs impensa atque diligentia Thome de blavis de
Alexandria feliciter explicit. Anno salutis christiane
Millessimo.cccc.lxxxix die. xv. decembris. Innocentio
Octavo pontifice maximo. Augustino barbedico scipio
Venetorum duce.*⁷⁸

Iz ovoga kolofona se doznaje da je Tommaso de Blavi⁷⁹ iz Alessandrije⁸⁰ završio 15. prosinca 1489. godine u Veneciji tiskanje knjige *Nova decretalium compilatio Gregorii IX.* o vlastitome trošku i svojim marom. A sve je to bilo za pontifikata pape Inocenta VIII.⁸¹ i vladavine mletačkoga dužda Agostina Barbariga.⁸² Autor komentara ovoga izdanja je Bernard iz Botone ili

⁷⁷ <http://www.newadvent.org/cathen/04670b.htm>

⁷⁸ Tiskanje Nove zbirke dekretala Grgura IX. / u Veneciji troškom i marom Thomas-a de Blavis iz / Alessandrie sretno dovršeno. Godine kršćanskoga spasa / 1489. dana 15. prosinca. Za pontifikata / Inocenta osmoga pape. I za vladavine Agostina Barbariga / mletačkoga dužda. (prev. J.L.).

⁷⁹ Thomas de Blavis de Alexandria (Tommaso de Blavi) je talijanski tiskar, koji je djelovao od 1476. do 1491. godine u Veneciji. (<http://thesaurus.cerl.org/record/cni00030890>)

⁸⁰ Grad u Piemontu (Italija), 90 km južno od Torina u smjeru Genove.

⁸¹ Inocent VIII. (Giovanni Battista Cibo), papa od 29. kolovoza 1484. do 25. srpnja 1492. godine (<http://www.newadvent.org/cathen/08019b.htm>).

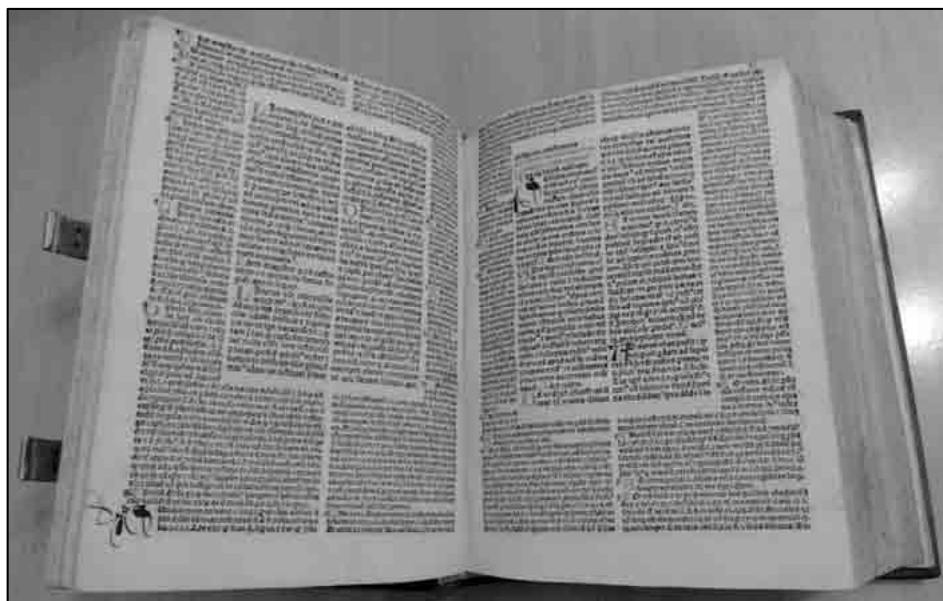
⁸² Ovdje je krivo otisnuto prezime dužda. Riječ je o Agostinu Barbarigo, mletačkome duždu (30. kolovoza 1486. – 20. rujna 1501.). Za svoje vladavine ratovao s Francuzima i s državicama na Apeninskom poluotoku, kao i s Turcima te osvojio Cipar. Dao je izgraditi na Trgu sv. Marka Torre dell Orologio s krilatim lavom i skulpturom dužda (uništili Francuzi 1797.

Parmensis,⁸³ učeni pravnik i professor sveučilišta u Bolonji, a cijelo izdanje je posvećeno znanstvenicima i studentima sveučilišta u Bolonji, kako se to navodi u incipitu komentara. Ovaj senjsko – trsatski primjerak je nepotpun. Ima 420 listova, tj. nedostaje mu prvi list s predgovorom, odnosno kratkim uvodom, u kojem se objašnjava namjera i svrha ovoga izdanja Decretala. Veličina knjige je format 4⁰ (23 cm). Tiskana je malom polugoticom, tekst je u dva stupca sa 63 retka, dvobojno (crno-crveno), dok su inicijali crvene i modre lombarde koje djeluju decentno. Tekst komentara se nalazi u sredini svake stranice, tiskan je također u dva stupca, crno i crveno te je okružen drugim tekstom. Oznaka listova (folijacija) je otisnuta na vrhu u desnom kutu lista, vidljiva je samo ponegdje vidljiva jer je odsječena naknadnim uvezivanjem i obrezivanjem knjižnoga bloka. Knjižni blok ove inkunabule je djelomično oštećen, listovi su malo oštećeni na rubovima, vidljive su i mrlje od vlage i oštećenja od insekata. Na marginama stranica (dno i sa strane) nalaze se ponegdje rukopisne bilješke. Korice ove inkunabule su karton presvučen smeđom kožom novijega vremena (nakon restauracije) i s metalnim, starim kopčama. Hrnat knjige je oštećen. Na predlistu knjige je oksidiranom, (svjetlo smeđom) tintom (starijim) rukopisom napisano: *Conventus Segniensis 1804.*, a ispod toga drugim rukopisom – krasopisom (vjerojatno iz XIX. st.) i crnom tintom: *Decretales Gregorii IX. P.M.*⁸⁴ također u gornjem dijelu sredine prvoga lista u praznom prostoru nad komentarom (gdje je ostavljeno mjesto za unos inicijala) rukom je upisano: *Conventus Segniensis 1804.*, a ispod toga otisnut je crni ovalni žig s tekstom: *BIBLIOTHECAE CONV. TERSACT.* Na zadnjem listu (recto) je *Registrum chartarum huius decretalis* (Registar najvažnijih poglavlja dekretala), a ispod

godine) te Scalu dei Giganti u Palazzo Ducale ([http://www.treccani.it/enciclopedia/agostino-barbarigo_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/agostino-barbarigo_(Dizionario-Biografico))).

⁸³Nazivaju ga i Parmensis po njegovome rodnome mjestu Parmu u Italiji. Istaknuti je kanonist XIII. stoljeća. Godina i datum njegovoga rođenja je nepoznat, a umro je 1266. godine. Studirao je u Bologni, gdje je kasnije držao katedru kanonskog prava i bio kancelar Sveučilišta. Također je bio kanonik katedralnoga kaptola u Bologni, kapelan pape Inocenta IV. i Aleksandra IV. i njihov službeni kanonist. Iz komentara, sažetaka i sličnih radova koji su objavljeni u Decretalima Grgura IX. doznaje se da je završio rad na tim Dekretalima neposredno prije svoje smrti. Tim radovima je zahvaljujući svom znanju i poznavanju prijašnjih zbirki te temeljitome shvaćanju problematike, nadmašio svoje suvremenike. Dobio je naziv "Glossator", a njegovo djelo, poznatije kao "glossa Ordinaria", koje je kasnije unašano u Dekretale Grgura IX.. Bernard je svugdje navodio autore onoga što je preuzeo od drugih, a svoje komentare je potpisivao sa "Bernu." "Glossa Ordinaria" je tiskana u izdanjima u Mainzu 1472., 1473., te u Rimu 1474. godine, kao i u nizu kasnijih izdanja (<http://www.newadvent.org/cathen/02498c.htm>).

⁸⁴Dekretali Grgura IX. pape. P.M. je kratica za Pontifex Maximus (veliki svećenik), što je službeni naziv za rimskoga prvosvećenika, tj. papu.

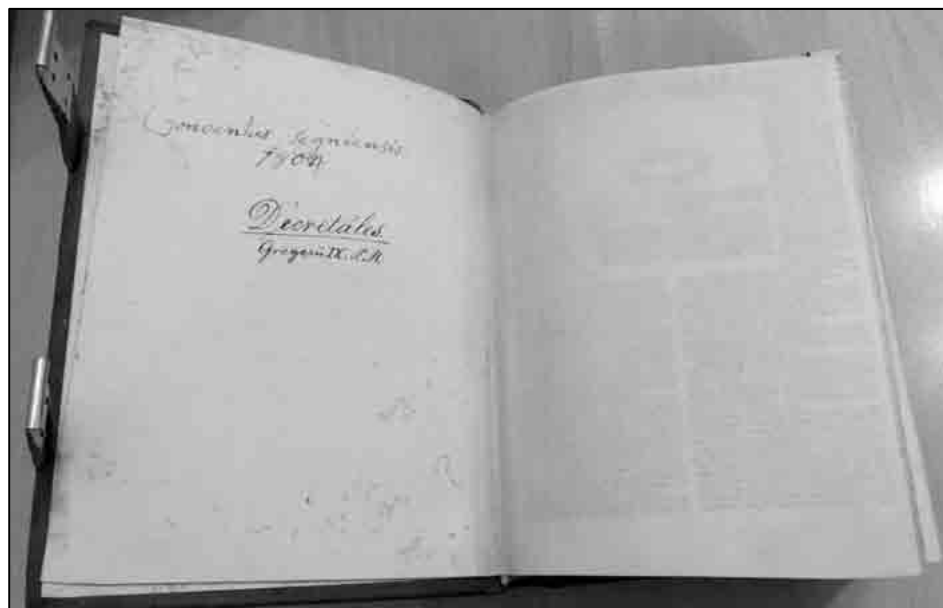
Sl. 10. *Nova decretalium compilatio Gregorii IX. ... feliciter explicit* (Decretales cum glossa), Thomas de Blavis, Venecija, 1489. godine. Tekst dekretala s komentarima i modrim lombardama (foto: Juraj Lokmer).

njega je crveno otisnut tiskarski znak Thomasa de Blavis de Alexandria: knjiga s krunom koja kao da počiva na dva slova, s lijeve strane je slovo T, a s desne slovo A. Na istom listu (verso) sasvim pri vrhu je nečitljiva i izbledjela rukopisna bilješka na latinskome jeziku. Knjiga se čuva u ormaru - sefu knjižnice Franjevačkog samostana Trsat (signatura: Trsat: RI-4*-5), a poznata je i njezina stara signatura (Trsat: Cl.VI.11).

Senjsko-trsatski primjerak ove inkunabule tiskao je 1489. godine u Veneciji Thomas de Blavis de Alexandria s komentarima Bernarda de Botone (Parmensis). Prije toga je objavljeno je 25 tih istih izdanja (Mainz, Lion, Basel, Speyer, Venecija),⁸⁵ a nakon toga do 1500. godine još 10 identičnih izdanja (Speyer, Lion, Venecija, Lion),⁸⁶ odnosno još 7 izdanja (Basel, Venecija, Paris, Lion, Nürnberg), koja su, osim komentara Bernarda de Botone, sadržavala i dodatke drugih kanonista (Hieronimus Clarius, Sebastian Brant, Jean

⁸⁵ ISTC, Gregorius IX., *Decretales cum glossa*: Red. br.: 29-60 (<http://istc.bl.uk>).

⁸⁶ ISTO: Red br.: 62-81 (<http://istc.bl.uk>).

Sl. 11. *Noua decretalium compilatio Gregorii IX. ... feliciter explicit* (Decretales cum glossa), Thomas de Blavis, Venecija, 1489. godine. Predlist dekretala s bilješkom o vlasništvu knjige (foto: Juraj Lokmer).

Chappuis).⁸⁷ U samoj 1489. godini od 26. svibnja do 15. prosinca objavili su različiti tiskari/nakladnici u Veneciji 4 izdanja ovih Dekretala, što govori o velikoj aktualnosti toga djela.⁸⁸ Badalić navodi da se u hrvatskim knjižnicama nalaze 2 primjeraka ovoga izdanja, i to: u knjižnici Franjevačkog samostana na Košljunu i ovaj primjerak u Franjevačkome samostana Trsat⁸⁹

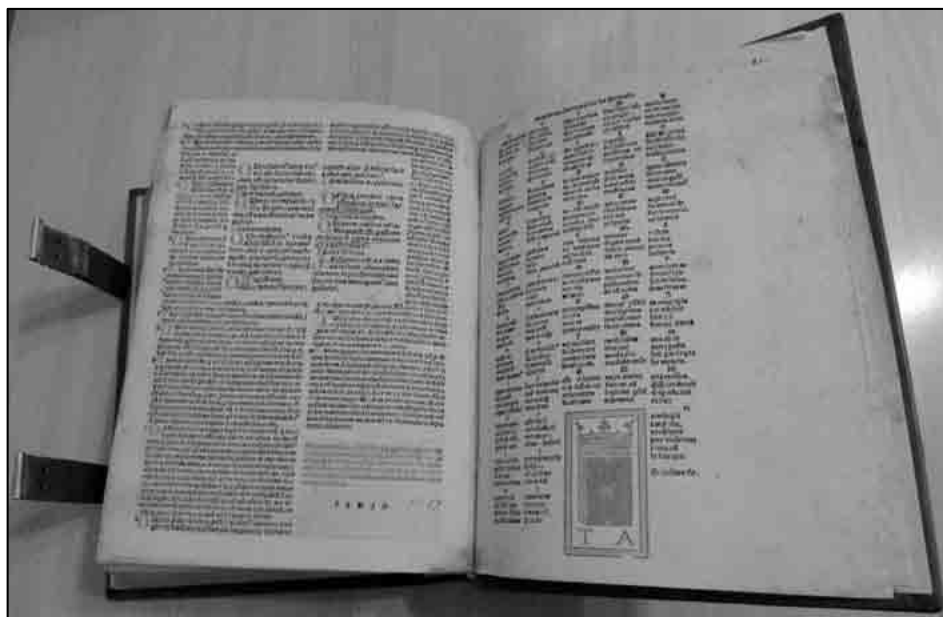
A u bližem okruženju tu inkunabulu posjeduje knjižnica Franjevačkog samostana u Koprju, i Nacionalna knjižnica Szechenyi u Budimpešti, te Austrijska nacionalna knjižnica u Beču i Sveučilišna knjižnica u Grazu.⁹⁰ Od primjeraka inkunabule istoga autora, s istim autorom komentara tiskanih u ovome razdoblju, posjeduju knjižnice: Franjevačkog samostana (Mala braća) u Dubrovniku, Franjevački samostan u Hvaru, Franjevački samostan u Kamporu, Metropolitanska knjižnica u Zagrebu, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u

⁸⁷ ISTO: Red br.: 64, 65, 68, 73, 79, 80, 83 (<http://istc.bl.uk>).

⁸⁸ ISTO: Red br.: 58-61 (<http://istc.bl.uk>).

⁸⁹ J. BADALIĆ, 1952, No. 509.

⁹⁰ ISTC No.: ig00465000.

Sl. 12. *Nova decretalium compilatio Gregorii IX. ... feliciter explicit* (Decretales cum glossa), Thomas de Blavis, Venecija, 1489. godine. Kolofon i tiskarski znak (foto: Juraj Lokmer).

Zagrebu, Sveučilišna knjižnica u Rijeci, te Samostan franjevac konventualaca u Šibeniku.⁹¹ Prema informacijama koje donosi British Library, odnosno njezin Incunabula Short Title Catalogue (ISTC) ovo izdanje iz 1489. godine, čiji se primjerak danas čuva i u trsatskoj franjevačkoj knjižnici, rijetko je, jer je evidentirano u svijetu samo 67 primjeraka, među kojima se navodi i ovaj senjsko-trsatski primjerak. Najveći broj primjeraka ove inkunabule nalazi se u talijanskim knjižnicama (24).⁹² Podatci o ovoj senjsko - trsatskoj inkunabuli nalaze se, osim u Badalićevoj knjizi (Bad 509), i u svim relevantnim bazama podataka, odnosno navode je svi relevantni katalozi inkunabula.⁹³ Iz zapisa za ovu inkunabulu u Katalogu HFP sv. Ćirila i Metoda vidi se i internetska poveznica – link (http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0005/bsb00053966/image_1) s Bayerische Staatsbibliothek u Münchenu, koja omogućuje u

⁹¹ J. BADALIĆ, 1952, No. 502-503; 505-512.

⁹² ISTC No.: ig00465000

⁹³ Kao npr.: Incunabula Short Title Catalogue: ISTC No.: ig00465000; Gesamtkatalog der Wiegendrucke: GW 11480; Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia: IGI 4468 i drugi.

cijelosti pregled digitaliziranoga primjerka koji se nalazi u toj knjižnici. Digitalizirani primjerak je u nekim posebnostima (uvez, inicijali, ex librisi, bilješke, cjelovitost i dr.) različit od primjerka koji se nalazi u knjižnici Franjevačkog samostana na Trsatu..

Ex libris na ovoj inkunabuli govori da je ta inkunabula bila u Senju 1804. godine kada su franjevci vjerojatno označili svoje knjige neposredno pred odlazak iz Senja, odnosno kada su prestali predavati na senjskoj gimnaziji i bili suočeni s nastojanjem biskupa Ježića da im oduzme samostan.⁹⁴

Umjesto zaključka

Ove tri inkunabule su najstariji i najvrjedniji dio knjižnoga fonda koji je posjedovao Franjevački samostan u Senju. U Zbirici stanih knjiga XVI. stoljeća u trsatskoj franjevačkoj knjižnici ima nekoliko knjiga za koje se pouzdano zna da su pripadale senjskome franjevačkome samostanu. Te knjige su posebno zanimljive svojom tematikom, kao i s obzirom na okolnosti življenja u gradu vojnome taboru i tradiciju senjskoga samostana. One su odraz duha i duhovnosti kojom je živio taj samostan te iziskuju kompleksniji pristup i detaljno proučavanje i prikaz. Također bi trebalo detaljnije pregledati fond Biskupijske knjižnice u Senju, u čijem fondu⁹⁵ možda postoje neki tragovi koji upućuju na knjižnicu Franjevačkoga samostana u Senju. Iz svega ovoga, a uzevši u obzir fond Knjižnice biskupija senjske i modruške, te fond stare gimnazijske knjižnice vidljiva je neosporna činjenica da je grad Senj sa svojim institucijama bio mala, ali bogata knjigom vjerska i kulturna oaza u čijem je zaleđu stoljećima vladao užas bespuća vjerskoga i kulturnoga vakuuma, naškropljen krvlju, natopljen suzama i zasićen vapajem borbe na ničijoj zemlji, a za svoj dom, obitelj i vjeru. U toj oazi je senjski franjevački samostan bio jedno od vjerskih i kulturnih središta, jedno od utočišta onih koji su tim bespućima hodali, ratovali i umirali i svoj životni smiraj nalazili pod svodovima franjevačke crkve. Iako su sile zla srušile crkvu do temelja, iako franjevaca više nema u Senju, ostala je živa uspomena, tradicija puna sjete koja i danas živi u srcima Senjana u gradu, a posebno onih u "svitu".

Danas su ove tri inkunabule vlasništvo velike franjevačke obitelji Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, dio su velikoga knjižnoga

⁹⁴ F. E. HOŠKO, 2007, 174.

⁹⁵ Prema sjećanju, kada smo osamdesetih godina XX. stoljeća završili uređenje i registrirali fond Knjižnice biskupija senjske i modruške kao spomenik kulture (kulturno dobro) knjižnica koja broji preko 22.000 svezaka knjiga i periodike, posjedovala je dvije inkunabule i manju zbirku stranih knjiga XVI. stoljeća. Pri izradi ovoga rada nismo imali mogućnost to provjeriti.

bogatstva hrvatske kulturne baštine, ali i svjedočanstvo višestoljetne teološke, crkvene i kulturne tradicije hrvatske franjevačke zajednice, franjevačkoga samostana u Senju i na Trsatu. To je tradicija koja govori o dubokoj povezanosti s europskim teološkim i crkvenim tijekovima, o dubokoj ukorijenjenosti u europskoj pravnoj teoriji i praksi kojom je bio označen i usmjeravan crkveni i društveni život Europe, Katoličke crkve. Te knjige su dragocjeni spomenici vjerske, kulturne i znanstvene tradicije grada Senja i Hrvatske, zemlje bogate europske, kršćanske kulture i uljudbe.

Literatura

- Bl. Angelo CARLETTI di Chivasso, Catholic Encyclopedia: <http://www.newadvent.org/cathen/01484a.htm> St. ANTONINUS, Catholic Encyclopedia: <http://www.newadvent.org/cathen/01585b.htm>
- Josip BADALIĆ, *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, MCMLII
- Agostino BARBARIGO, *Treccani, Dizionario Biografico degli Italiani – Volume 6* (1964), [http://www.treccani.it/enciclopedia/agostino-barbarigo_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/agostino-barbarigo_(Dizionario-Biografico))
- BERNARD of Botone, *Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/02498c.htm>
- Tommaso de BLAVI, *Consortium of European Research Libraries (CERL)*, <http://thesaurus.cerl.org/record/cni00030890>
- Mile BOGOVIĆ, Crkvene prilike u Senju u 14. st. i Statut senjskog kaptola, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988, 15-28.
- Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1998, 1-140.
- Mile BOGOVIĆ, Ježić, Ivan, Krstitelj, *Hrvatski biografski leksikon*, 6 (I-Kal), Zagreb, 2005, 487-488.
- Mile BOGOVIĆ, Jožefić, Franjo (Josefich, Josephich, Josevich, Jozefić, Rečan, Rizon, Živković; Francesco, Francisco, Frančesko, Franko), *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005, 537-538.
- Josip BURIĆ, *Biskupija senjska i modruška u XVIII. stoljeću*, Gospić-Zagreb, 2002.
- CODEX Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – DIPLOMATIČKI zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (<http://hazu.arhivpro.hr>)
- 1907., sv. V., Zagreb, 1907.
 - 1909., sv. VII., Zagreb, 1909.
 - 1911., sv. XI., Zagreb, 1907.
 - 1914., sv. XII., Zagreb, 1914.
 - 1915., sv. XIII., Zagreb, 1915.
 - 1934., sv. XV., Zagreb, 1934.
 - 1976., sv. XVI., Zagreb, 1934.

- COMMISSIONES et relationes venetae, Tomus III. – Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, XI., Zagreb, 1880. (<http://hazu.arhivpro.hr>)
- CONSANGUINITY (in Canon Law), Catholic Encyclopedia <http://www.newadvent.org/cathen/04264a.htm>.
- Paškal CVEKAN, *Trsatsko svetište Majke Milosti i franjevci njeni čuvari*, Vlastita naklada, Trsat, 1985.
- Papal DECRETALS, *Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/04670b.htm>
- DIETRICH von Zengg, *Practica*, München, 1512 /1514, http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0001/bsb00012385/image_1
- DOGI della Repubblica di Venezia, http://it.wikipedia.org/wiki/Dogi_della_Repubblica_di_Venezia
- Stephen DONOVAN, Bl. Angelo Carletti di Chivasso, *Catholic Encyclopedia* (1913), Vol. 1, <http://www.newadvent.org/cathen/01484a.htm>
- Danielle FARLATI, *Illiricum sacrum IV.*, Venetiis, MDCCLXIX
- FRANCISCAN AUTHORS, 13th – 18th century: A Catalogue in Progress, The bibliography of Franciscan Authors: <http://users.bart.nl/~roestb/franciscan/index.htm>.
- Josip FRANČIŠKOVIĆ, Crkva Sv. Franje u Senju, *Bogoslovska smotra*, 19 (1931) 4, 411- 423.
- Bartolommeo GADIO, *Consortium of European Research Libraries* (CERL), <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp00575848>
- Pope GREGORY IX., *Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/06796a.htm>
- Franjo Emanuel HOŠKO, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu (1347.-1806.), *Diacovensia*, 1/1995., vol.3, 373-394.
- Franjo Emanuel HOŠKO, Franjevačka knjižnica na Trsatu, *Zbornik Sveti Vid*, IV, Rijeka, 1999, 219-231.
- Franjo Emanuel HOŠKO, Razlozi nastanka bogoslovnoga sjemeništa i bogoslovne škole u Senju, *Riječki teološki časopis*, 16/2 Rijeka, 2007, 271-284.
- Franjo Emanuel HOŠKO, *Dragocjeno blago franjevačkih knjižnica Gornje Hrvatske* (Uvod) u V.
- Franjo Emanuel HOŠKO, Frankapan, Bernard, *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010, 175.
- Franjo Emanuel HOŠKO, Frankapan, Franjo (Franciscus de Frangipanibus), *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010, 175.
- Franjo Emanuel HOŠKO, Frankapan, Grgur I. Cetinski, *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, 2010, 175-176.
- Franjo Emanuel HOŠKO, Jožefić, Franjo (Jozefić, Josefich, Josephich, Josevich, Francesco, Francisco, Frančesko, Franko), *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010, 268-269

- Franjo Emanuel HOŠKO, Živković, Juraj, *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010, 587.
- Vatroslav FRKIN – Miljenko HOLZLEITNER, *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495-1850*, Zagreb, 2008.
- Pope INNOCENT VIII, *Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/08019b.htm>
- ISTC, *Incunabula Short Title Catalogue*, British Library, <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>
- Šime JURIC – Vatroslav FRKIN, *Katalozi inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj*, III, *Zbirka inkunabula u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, *Croatica Christiana Periodica*, 20, 1987, 130 -172.
- Vjekoslav KLAIC, *Krčki knezovi Frankapani*, Matica hrvatska, Zagreb, 1901.
- Ivan KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891.
- Ante MILOŠEVIĆ – Željko PEKOVIĆ, *Povijesne i arheološke potvrde za srednjovjekovni Mostar, Godišnjak*, Knjiga XXXV, Centar za balkanološka ispitivanja, 33, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006, 5-50, <http://www.anubih.ba/godisnjak/izdanja/Godisnjak%2035.pdf>
- MONUMENTA Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae - Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* (<http://hazu.arhivpro.hr>), vol: III./Knjiga III: od 1544. godine do godine 1554, XL, Zagreb, 1917.
- Elizabeta PALANOVIĆ, Čikulin, *Hrvatski biografski leksikon*, 3 (Č-Đ), Zagreb, 1993, 69-72.
- Claro PASCONI, *Triumphus Coronatae reginae Tersactensis, signis, prodigiis ubique nitentis*. In duodecim capita distributus, atque ope, & impensis ... domini Augustini Codelli de Fhanenfeld, ... In lucem editus ... studio, et opera p.f. Clari Pasconi ..., Venetiis : Apud Jo: Baptistam Recurti, [s. a.], 1731.
- St. RAYMOND of Peñafort, *Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/12671c.htm>
- Manoilo SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856, Pretisak, Zagreb, 2003.
- SUIGUS Jacobinus, *Consortium of European Research Libraries* (CERL), <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp00526293>
- ŠIROKI BRIJEG, službene stranice grada, <http://www.sirokibrijeg.ba> > Povijest grada
- Pavao TIJAN, Senj, *Hrvatski kulturni spomenici*, 1, JAZU, Zagreb, 1940.
- TORNIELLI GIROLAMO, *Consortium of European Research Libraries* (CERL), <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01114215>
- Nicolao TRON, http://it.wikipedia.org/wiki/Nicol%C3%B2_Tron
- Marijan ŽUGAJ, Ilija iz Senja (Elias de Senia), *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010, 233-234.

Marijan ŽUGAJ, Teodorih Hrvat (Tedoricus Croata, Dietrich, Chursus, Cursho, Cursbo), *Hrvatski Franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010, 534.

THREE INCUNABULA FROM SENJ IN THE LIBRARY OF THE FRANCISCAN
MONASTERY OF TRSAT

(contribution to the history of Franciscans in Senj)

Summary

The Franciscans who were welcomed in Senj in the mid-13th century abandoned it in 1807 because their monastery in the centre of the city was intended for the diocese seminary by the Hungarian government and which in 1806 was opened by the Senj-Modruš bishop Ivan Krstitelj Ježić. With it was taken the monastery's archive and library which is today an integral part of the library of the Franciscan monastery of Trsat.

The Croatian Franciscan Province of St. Cyril and Methodius from 2011 has been systematically processing the material of its rich library with the application of modern information and communication technologies and methods. Thus in the library of the Trsat monastery the oldest material of the collection is being dealt with first: the incunabula and foreign books of the 16th century. Amongst the incunabula are also located three incunabula which, as can be seen from their markings, once belonged to the Franciscan monastery in Senj and which came from Senj. The first incunabulum which was owned by Senj's Franciscans is: *Confessionale: Defecerunt scrutantes scrutinio. Add: Titulos de restitutionibus* or *Incipit Summula confessionis utilissima* It was a handbook for confessors, as well as for penitent women, which was written by Antoninus Florentinus, a Dominican and archbishop of Florence. Printed in 1473 in Venice in the print workshop of Bartholomeusa Cremonensis. In that incunabulum is written by hand ex libris: *Conventus Segnensis*. In the second incunabulum is *Summa angelica de casibus conscientiae (cum add. Hieronymi Tornieli)*, a work written by Angelum de Clauasio (Angelum de Clauasio), and an epistle – a letter in the preface of Girolamo Tornielli. It was printed in 1486 in the village of Chiavasso in the print workshop of Jacobinusa de Suigo de sancto Germano. For this book, which also deals with the problem of confession, sin and examination of the conscience, it cannot be said that it belonged to the Senj Franciscan monastery, but from the notes from 1659 it is known that it was in Senj and that it was owned by Stjepan Pribinović, who had handed it to a friar L.V. The third incunabulum is one from an edition of a collection of papal decretals: *Noua decretalium compilatio Gregorii IX. ... feliciter explicit* or under the general title *Decretales cum glossa*, which was composed by an order of Pope Gregory 9th, by his chaplain and legal expert Raymond of Peñafort (Pennafort), and the author of the comments of this publication Bernard from Botone or Parmensis, professor of the University of Bologna. The book was printed by Thomas de Blavis in Venice in 1489. This book has marks in two places which show its affiliation with the Franciscan monastery and the year 1804.

These books are a part of the great literary wealth of Croatian cultural heritage but they also testify to the centuries of theological, ecclesiastical, cultural and legal traditions of the Franciscan community, the Franciscan monastery in Senj and in Trsat. They are precious monuments to the faith, culture and scientific traditions of the town of Senj and Croatia, the country's rich European, Christian culture and civilisation.

Keywords: incunabula, Franciscans, Senj, Trsat